

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Π.Μ.Σ.: ΑΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΑΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΝΕΕΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΕΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2019 - 2020

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

της Άννας Ελευθέριου Θεοδωροπούλου

A.M.: 7340010219005

**Η αυτοέκθεση του υποκειμένου προσωπικών δεδομένων στο
Διαδίκτυο**

Επιβλέποντες:

- α) Κωνσταντίνος Χριστοδούλου
- β) Ελισάβετ Πούλου - Οικονομίδου
- γ) Μιχαήλ Αυγουστιανάκης

Αθήνα, 30/11/2020

Copyright © Άννα Θεοδοροπούλου, 2020

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν της συγγραφέως και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ: Η ΑΥΤΟΕΚΘΕΣΗ ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ	1
II. ΙΔΙΩΤΙΚΟΤΗΤΑ	2
III. ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΚΗ ΑΥΤΟΔΙΑΘΕΣΗ	6
IV. ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ.....	7
V. ΡΥΘΜΙΣΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	8
VI. E-PRIVACY DIRECTIVE.....	10
A. Εισαγωγικά.....	10
B. Απόρρητο της επικοινωνίας	12
B.1. Εσωτερικά και εξωτερικά δεδομένα επικοινωνίας	12
B.2. Άρση του απορρήτου	13
Γ. Επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.....	14
Γ.1. Δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα	14
Γ.2. Νόμιμες βάσεις επεξεργασίας	15
Γ.2.1. Συγκατάθεση του συνδρομητή ή χρήστη	16
Γ.2.2. Επεξεργασία αναγκαία για την εκτέλεση σύμβασης.....	17
Δ. “Cookies”.....	19
Δ.1. Διακρίσεις και λειτουργία των cookies.....	19
Δ.2. Τεχνονομική διάσταση των cookies	21
E. Μη ζητηθείσα επαγγελματική επικοινωνία	21
VII. Η ΣΥΓΚΑΤΑΘΕΣΗ ΩΣ ΝΟΜΙΜΗ ΒΑΣΗ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ	23
A. Εισαγωγικά.....	23
B. Η συγκατάθεση ως δικαιοπραξία (νομική φύση – δικαιοπρακτική ικανότητα – ελαττώματα δήλωσης βούλησης)	24
Γ. Η συγκατάθεση στο Διαδίκτυο	26
Δ. Αίτημα παροχής συγκατάθεσης με ηλεκτρονικά μέσα	27
E. Προηγούμενη ενημέρωση.....	29

ΣΤ. “Fair use of data”	30
VIII. ΕΙΔΙΚΑ Η ΣΥΓΚΑΤΑΘΕΣΗ ΤΟΥ ΑΝΗΛΙΚΟΥ	31
Α. Ειδική πρόβλεψη	31
Β. Απευθείας σε παιδί	32
Γ. Δικαιοπρακτική ικανότητα στο πλαίσιο της υποκείμενης σχέσης	33
Ε. Ανάκληση συγκατάθεσης και δικαίωμα στη λήθη	34
ΣΤ. Άσκηση γονικής μέριμνας.....	35
Ζ. Καταληκτικές σκέψεις	36
IX. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	37
X. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	38

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ: Η ΑΥΤΟΕΚΘΕΣΗ ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

Το διαδίκτυο αποτέλεσε και αποτελεί μια επανάσταση στον τρόπο που διακινούνται οι πληροφορίες. Έχει εισχωρήσει τόσο πολύ στην καθημερινότητά μας που αν ξαφνικά «έπεφτε» θα επικρατούσε χάος. Η σημασία του για τον σύγχρονο ψηφιακό τρόπο ζωής είναι ανυπολόγιστη ιδίως στους καιρούς που ζούμε. Η πανδημική κρίση υπογραμμίζει την ζωτική σημασία του Διαδικτύου για τον σύγχρονο τρόπο ζωής, καθώς η τηλεργασία πλέον συνιστά τον κανόνα για δουλειές γραφείου, προωθείται ολοένα και περισσότερο η ηλεκτρονική διακυβέρνηση, έτσι ώστε σχεδόν όλες οι συναλλαγές με τις δημόσιες υπηρεσίες να μπορούν να γίνουν από την άνεση του σπιτιού μας, τα ψώνια της εβδομάδας έρχονται στην πόρτα σου, επιτρέπει να επικοινωνούμε με τους φίλους και την οικογένειά μας που βρίσκονται μακριά κ.ο.κ.. Ωστόσο, δε γίνεται παρά να αναρωτιέται κανείς με τι κόστος για τον σύγχρονο άνθρωπο έρχονται όλες αυτές οι διευκολύνσεις. Πέρα από τις ανησυχίες που εύλογα προκύπτουν περί των επιπτώσεων που έχει αυτή η άκρατη «ψηφιοποίηση» της ζωής στην ψυχική και σωματική υγεία των ανθρώπων, η συλλογή και διακίνηση των πληροφοριών μας, επιτρέπουν τη δημιουργία του ψηφιακού βιοπορταίτου μας, μετατρέποντας τον άνθρωπο σε ένα σύνολο εμπορεύσιμων κι ανταλλάξιμων πληροφοριών.

Το δικαίωμα του πληροφοριακού αυτοκαθορισμού επιτάσσει ότι το άτομο αποφασίζει αυτόνομα ποιες πληροφορίες το αφορούν γίνονται γνωστές και ποιες όχι. Για την συμμετοχή του στα δημόσια ηλεκτρονικά δίκτυα, αποτελεί *sine qua non* όρος ότι θα κοινοποιήσει στοιχεία που το αφορούν. Όπως επισημαίνει και ο Κ. Χριστοδούλου «[...] για να δραστηριοποιηθεί κανείς στο κάθε δίκτυο, θα πρέπει εκ των πραγμάτων να παράσχει στον πάροχό του – ή ακόμη περισσότερο να συνδημιουργήσει μ' αυτόν μια σειρά από προσωπικά του δεδομένα, δεδομένα επαφής και σύνδεσης του με το δίκτυο [...]»¹. Σε αυτό το σημείο, ακριβώς, εντοπίζεται το στοιχείο της αυτοέκθεσης που μας απασχολεί στην παρούσα μελέτη. Ο νομοθέτης αναγνωρίζοντας τους κινδύνους που επιφέρει για τον συνδρομητή/χρήστη των ηλεκτρονικών δικτύων η αυτοέκθεσή του τον έκρινε άξιο προστασίας και έθεσε περιορισμούς, ώστε να μην εκλαμβάνεται αυτή σαν μια ανεπιφύλακτη συγκατάθεσή του για τη συλλογή και επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων του και για οποιονδήποτε σκοπό.

Μια άλλη πτυχή της προβληματικής της αυτοέκθεσης του υποκειμένου προσωπικών δεδομένων στο Διαδίκτυο είναι η εκ μέρους των χρηστών επιγραμμικών υπηρεσιών δημοσιοποίηση σωρείας προσωπικών δεδομένων. Το πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι τα

---

¹ Κωνσταντίνος Χριστοδούλου, Δίκαιο Προσωπικών Δεδομένων, σ. 215 (Νομική Βιβλιοθήκη 2020).

μέσα κοινωνικής δικτύωσης που επιτρέπουν στους χρήστες τους να μοιράζονται προσωπικές στιγμές, σκέψεις κ.λπ. με τους «φίλους» τους. Μια διαδεδομένη παρεξήγηση που επικρατεί είναι ότι ο ψηφιακός αυτός χώρος αυτός είναι, δίχως άλλο, ιδιωτικός και προστατεύεται ως τέτοιος, χωρίς να κατανοούν οι χρήστες ότι όταν οι «φίλοι» ανέρχονται από μερικές εκατοντάδες μέχρι χιλιάδες και όλοι έχουν πρόσβαση στις πληροφορίες αυτές εκλείπει το στοιχείο του πεπερασμένου αριθμού, που θα καθιστούσε λ.χ. το μοίρασμα πληροφοριών προστατευόμενη επικοινωνία. Τα πρώτα χρόνια ακμής του Ίντερνετ, και ιδίως των μέσων κοινωνικής δικτύωσης όπως το MySpace, Facebook κ.α. ήταν κοινός τόπος οι χρήστες τους να μοιράζονται μια σειρά πολύ προσωπικών στοιχείων, από το πιο «απλό», όπως τη διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου που χρησιμοποίησαν κατά της εγγραφή τους στην υπηρεσία μέχρι τις πολιτικές και θρησκευτικές τους πεποιθήσεις, ενώ η default ρύθμιση απορρήτου ήταν να είναι αυτές οι πληροφορίες προσβάσιμες σε όλους. Όσο περνάνε τα χρόνια ο κόσμος έχει γίνει πιο προσεκτικός, οι πλατφόρμες άλλωστε επιτρέπουν και προτρέπουν τους χρήστες να εξατομικεύσουν τις επιλογές απορρήτου τους, ωστόσο, πλέον, ελλοχεύουν και περισσότεροι κίνδυνοι για την ιδιωτικότητά τους.

Στην ως άνω περίπτωση της εκ μέρους του υποκειμένου προσωπικών δεδομένων δημοσιοποίηση των πληροφοριών που το αφορούν, ο νόμος επιφυλάσσει μια λιγότερο προστατευτική στάση. Χαρακτηριστικά στο άρθρο 9 παρ. 2 στοιχ. ε' του Γενικού Κανονισμού Προστασίας Δεδομένων (Κανονισμός 2016/679/ΕΕ) προβλέπεται ότι είναι σύνομη η επεξεργασία ευαίσθητων² δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα όταν αυτά έχουν *προδήλως δημοσιοποιηθεί από το υποκείμενο των δεδομένων*. Πάντως, στην παρούσα μελέτη θα καταπιαστούμε κατά κύριο λόγο με την πρώτη περίπτωση αυτοέκθεσης που αναφέρθηκε ανωτέρω, και μόνο ακροθιγώς με ζητήματα που ενδιαφέρουν και την δεύτερη διάσταση της όλης προβληματικής.

II. ΙΔΙΩΤΙΚΟΤΗΤΑ

Θεμελιώδους σημασίας δικαίωμα, και προπάντων αρχή, στη συνταγματική μας τάξη αποτελεί η ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας, όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 5 του

---

² Άρθρο 9 παρ. 2 στοιχ. ε' ΓΚΠΔ, "Επεξεργασία ειδικών κατηγοριών δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα": «1. Απαγορεύεται η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που αποκαλύπτουν τη φυλετική ή εθνοτική καταγωγή, τα πολιτικά φρονήματα, τις θρησκευτικές ή φιλοσοφικές πεποιθήσεις ή τη συμμετοχή σε συνδικαλιστική οργάνωση, καθώς και η επεξεργασία γενετικών δεδομένων, βιομετρικών δεδομένων με σκοπό την αδιαμφισβήτητη ταυτοποίηση προσώπου, δεδομένων που αφορούν την υγεία ή δεδομένων που αφορούν τη σεξουαλική ζωή φυσικού προσώπου ή τον γενετήσιο προσανατολισμό.»

Συντάγματος. Από τη συνταγματική αυτή αρχή απορρέει πλήθος επιμέρους δικαιωμάτων τα οποία όλα κατατείνουν στο να είναι το άτομο ελεύθερο να οργανώνει κάθε έκφανση της ζωής του, προσωπική, επαγγελματική, αισθητική κ.ο.κ., όπως το ίδιο επιλέγει, στο βαθμό που η επιλογή του αυτή, όπως εκφράζεται, δεν προσβάλλει το Σύνταγμα και τους νόμους, τα χρηστά ήθη και τα δικαιώματα των υπόλοιπων συγ-κοινωνών του.

Τη στιγμή που γράφονται αυτές οι λέξεις η ανθρωπότητα μαστίζεται από μια πρωτόγνωρη πανδημική -κι όχι μόνο- κρίση που θέτει με αρκετά οξύ και πειστικό τρόπο το εξής ερώτημα: **πόσο πραγματικά ελεύθεροι είμαστε;** Βρισκόμαστε αντιμέτωποι με μια σειρά πρωτόγνωρων για τη σύγχρονη εποχή απαγορεύσεων, επεμβατικών και καταλυτικών της προσωπικής ελευθερίας του καθενός από εμάς, όπως η σχεδόν καθολική απαγόρευση κυκλοφορίας σε όλη την επικράτεια, οι οποίες, αν και έχουν παροδικό χαρακτήρα, είναι χωρίς σαφή χρονικό ορίζοντα, δημιουργώντας έτσι ανασφάλεια για το πότε θα επανέλθουμε στην προτέρα «κανονική» ζωή μας.

Στις απαρχές της υγειονομικής αυτής κρίσης, η Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας, στην οποία πρωτοεμφανίστηκε ο νέος κορωνοϊός SARS-CoV-2, χρησιμοποίησε διάφορα μέτρα ιχνηλάτησης, όπως ο εντοπισμός ατόμων που ήταν «υψηλού κινδύνου» για τη διασπορά του κορωνοϊού βάσει στοιχείων γεωεντοπισμού που χορηγούσαν στις κρατικές αρχές τρεις μεγάλοι τηλεπικοινωνιακοί πάροχοι. Σύντομα αναπτύχθηκε ένα λογισμικό από δύο τεχνολογικούς κολοσσούς, WeChat και AntFinancial, στο οποίο οι εκατομμύρια χρήστες των δημοφιλών πλατφόρμων τους καλούνταν να μοιραστούν πληροφορίες, αφενός, προσδιοριστικές της ταυτότητας τους, και αφετέρου, σχετικές με την κατάσταση της υγείας τους, τις επαφές και τις κινήσεις τους, βάσει των οποίων το λογισμικό τους κατέτασσε σε τρεις κατηγορίες ανάλογα με την πιθανότητα που έφεραν να έχουν προσβληθεί από τον κορωνοϊό, παράγοντας το αντίστοιχο «πιστοποιητικό»: πράσινο αν ήταν χαμηλός ο κίνδυνος, κίτρινο για μέτριο κίνδυνο που απαιτούσε 7 μέρες κατ' οίκον απομόνωσης και κόκκινο για υψηλό κίνδυνο κι άρα 14 μέρες απομόνωσης. Παρότι οι χρήστες έδιναν οικειοθελώς τα στοιχεία τους, εξαναγκάζονταν εν μέρει προς τούτο γιατί πολλά καταστήματα και συγκοινωνιακές υπηρεσίες απαιτούσαν την επίδειξη αυτού του «πιστοποιητικού», με τη χρήση της τεχνολογίας των QR codes, για να επιτρέψουν την είσοδο κάποιου στο χώρο τους. Το πλέον ανησυχητικό ήταν ότι, σύμφωνα με τα διεθνή ειδησεογραφικά πρακτορεία, τα εν λόγω δεδομένα που συλλέγονταν από τις πλατφόρμες αυτές, μεταξύ των οποίων και η θέση του χρήστη, αποστέλλονταν σε servers της αστυνομίας, κάτι που δε διευκρινιζόταν εξ αρχής κατά την εισαγωγή των στοιχείων από τους χρήστες, ανοίγοντας έτσι διάπλατα την πόρτα για την παρακολούθησή τους από τις αστυνομικές αρχές. Το λογισμικό στηριζόταν στα λεγόμενα big data για την αυτοματοποιημένη παραγωγή του πιστοποιητικού,

καθιστώντας αδιαφανή και μη ελέγξιμη και την εγκυρότητα της κατάταξης, η οποία παρόλα αυτά ανέπτυξε μια άτυπη «κανονιστικότητα» αφού επαγόταν συνέπειες και περιορισμούς.³

Και στον ευρωπαϊκό χώρο υιοθετήθηκαν ανάλογα μέτρα ιχνηλάτησης, με τη δημιουργία “tracing and warning apps⁴” σε κρατικό επίπεδο, η χρήση των οποίων είναι οικειοθελής και δεν επιτρέπουν την παρακολούθηση της θέσης του χρήστη τους, καθώς χρησιμοποιούν την τεχνολογία «Bluetooth» για να τον ενημερώσουν ότι ήρθε σε επαφή με άτομο που είναι θετικός φορέας του ιού. Επίσης, η ρύθμιση του άρθρου 9 παρ. 2 στοιχ. θ’ ΓΚΠΔ μπορεί να προσφέρει στο πλαίσιο μιας πανδημικής κρίσης νόμιμη βάση επεξεργασίας ευαίσθητων ιατρικών δεδομένων

Τα ως άνω δε γίνεται, παρά να προβληματίζουν, ζούμε σε μια εποχή που δε διαφέρει και πολύ από τις δυστοπικές κοινωνίες που περιγράφουν έργα όπως το «1984» του Τζωρτζ Όργουελ και ο «Θαυμαστός Καινούργιος Κόσμος» του Άλντους Χάξλεϋ, φαίνεται, δε, να έχουμε αποευαισθητοποιηθεί ως ένα βαθμό σε τόσο κατάφωρες και αμφιλεγόμενες επεμβάσεις στην ιδιωτική μας σφαίρα.

Η ύπαρξη ενός ζωτικού χώρου μέσα στον οποίο το άτομο θα είναι ελεύθερο να σκέφτεται και να εκφράζεται χωρίς το αδιάκριτο βλέμμα τρίτων είναι θεμελιώδης όρος για την πραγμάτωση της προσωπικής του ελευθερίας, και συνακόλουθα για την αυτοπραγμάτωσή του, αλλιώς η συμπεριφορά του δε θα είναι πραγματικά ελεύθερη, αλλά προϊόν ενός διαρκούς φόβου αποδοκιμασίας, δίωξης και καταστολής.

Ο σχετικά νεοπαγής όρος της ιδιωτικότητας (privacy) αντιπροσωπεύει τον ζωτικό αυτό χώρο⁵. Το δικαίωμα στην ιδιωτικότητα προστατεύεται από σειρά συνταγματικών (άρθρα 2, 5, 9, 9Α, 19 και 93 παρ. 2 Σ) και υπερνομοθετικών διατάξεων (άρθρο 8 ΕΣΔΑ, 8 ΧΘΔ) και

³Yuan Yang, Nian Liu, Sue-Lin Wong, Qianer Liu, *China, coronavirus and surveillance: the messy reality of personal data* (www.ft.com, 2 April 2020) <<https://www.ft.com/content/760142e6-740e-11ea-95fe-fcd274e920ca>> accessed 5 November 2020

Ali Dukakis, *China rolls software surveillance for the COVID-19 pandemic, alarming human rights advocates* (www.abcnews.go.com, 14 April 2020) <<https://abcnews.go.com/International/china-rolls-software-surveillance-covid-19-pandemic-alarming/story?id=70131355>> accessed 5 November 2020

Paul Mozur, Raymond Zhong and Aaron Krolik, *In Coronavirus Fight, China Gives Citizens a Color Code, With Red Flags* (www.nytimes.com 7 August 2020) <https://www.nytimes.com/2020/03/01/business/china-coronavirus-surveillance.html?_ga=2.231721687.974084075.1585035405-293092624.1585035405> accessed 5 November 2020

⁴ European Commission, How tracing and warning apps can help during the pandemic (www.europa.eu)

<https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/travel-during-coronavirus-pandemic/how-tracing-and-warning-apps-can-help-during-pandemic_en>

⁵ Ιφιγένεια Καμτσίδου, *Η Συνταγματική Προστασία της Ιδιωτικότητας Στον Δημόσιο Χώρο*, Εταιρεία Νομικών Βορείου Ελλάδος, Εισαγωγή Ι. Μανωλεδάκη, *Παραβίαση Της Ιδιωτικότητας – Οι Κάμερες*, (Εκδόσεις Σάκκουλας 2009)

συγκαταλέγεται στα ατομικά-αμυντικά δικαιώματα του καταστατικού μας χάρτη. Εκκινώντας από το άρθρο 9 παρ. 1 εδ. β' Σ, αυτό διακηρύττει το απαραβίαστο της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του ατόμου, προστατεύοντας το έτσι από επεμβάσεις των κρατικών αρχών στην ιδιωτική του σφαίρα. Βάσει του άρθρου 25 παρ. 1 του Συντάγματος η προστασία που εγγυάται τριτενεργεί και στις ιδιωτικές σχέσεις στις οποίες προσιδιάζει⁶, ενώ υποστηρίζεται η άποψη στη θεωρία ότι, εφόσον το άρθρο 9 παρ. 1 εδ. β' Σ δεν διακρίνει τις προσβολές σε προερχόμενες από την κρατική εξουσία ή μη, το εν λόγω δικαίωμα αναπτύσσει **άμεση τριτενέργεια** στις ιδιωτικές σχέσεις⁷. Είτε δεχθούμε την άποψη περί έμμεσης τριτενέργειας, είτε περί άμεσης, το αποτέλεσμα είναι ίδιο, το άτομο προστατεύεται από κάθε είδους εξουσιαστική εισβολή στην ιδιωτική και οικογενειακή του ζωή, την οποία δεν έχει επιλέξει και η οποία δε στηρίζεται σε κάποιο υπέρτερο δικαίωμα του «εισβολέα». Ωστόσο, όσον αφορά την κρατική εξουσία δεν πρέπει αυτή να οράται απλώς ως απειλή για την ιδιωτικότητα του ατόμου, αλλά προπάντων ως εγγυητής αυτής, υποχρεούμενη να λαμβάνει προστατευτικά μέτρα όπου αυτή απειλείται ή τίθεται εκποδών, σύμφωνα με το άρθρο 25 παρ. 1 Σ.

Το επόμενο λογικό ερώτημα είναι ποια είναι η οριοθέτηση της έννοιας της ιδιωτικής σφαίρας, ποια είναι, δηλαδή, τα άκρα όρια του απόρρητου ιδιωτικού βίου που αντιπαραβάλλεται προς τη δημόσια ζωή του κάθε ατόμου. Υπάρχουν κάποιες εκφάνσεις της προσωπικότητας που αδιαμφισβήτητα υπάγονται στην απόρρητη ιδιωτική σφαίρα του καθενός, όπως η προσωπική του ζωή, τα πάσης φύσεως πιστεύω του, οι προτιμήσεις του, τα προβλήματα υγείας του κ.ο.κ.. Διχογνωμία απόψεων εμφανίζεται σε τομείς που το άτομο ταυτόχρονα δρα και ως συμμετέχων στην κοινωνική ζωή όπως η άσκηση οικονομικής δραστηριότητας, η εργασιακή απασχόλησή του κ.τ.λ.. Ενδεικτικά ο Κ. Χρυσόγονος θεωρεί ότι ως προς αυτά τα ζητήματα «πρόκειται απλώς για ανάπτυξη της προσωπικότητας και συμμετοχή στην οικονομική ζωή της χώρας (άρθρο 5 παρ. 1 Συντ.)»⁸. Αντίθετα, υποστηρίζεται κι η άποψη ότι αφ' ης στιγμής το άτομο επιλέγει κάτι να μείνει κρυφό από τους τρίτους, χωρίς να προσκρούει αυτή η επιλογή του σε κάποιο συνταγματικό περιορισμό, τότε αυτό υπάγεται στην ιδιωτική ζωή του που χαίρει προστασίας ακόμα κι αν αφορά την κοινωνική, οικονομική και επαγγελματική ζωή του⁹. Θεωρώ πως σε κάθε περίπτωση η έννοια της ιδιωτικής ζωής είναι πράγματι σχετική καθώς η βούληση του ατόμου είναι καθοριστική για

⁶ Κωνσταντίνα Αρκουλή, *Προστασία Προσωπικών Δεδομένων Στις Ηλεκτρονικές Επικοινωνίες*, σ. 18 επ. (Νομική Βιβλιοθήκη 2010).

⁷ Κώστας Χ Χρυσόγονος, *Ατομικά Και Κοινωνικά Δικαιώματα*, σ. 253 (Νομική Βιβλιοθήκη 2006); Μαυριάς Κώστας, *Το Συνταγματικό Δικαίωμα Ιδιωτικού Βίου*, σ. 196 (Εκδόσεις Αντ Ν Σάκκουλα 1982).

⁸ Χρυσόγονος, σ. 252 (π 3).

⁹ Αρκουλή, σ. 17 (π 2); Βικτώρια Μπαντή-Μαρκούτη, *Η Σχέση Προσωπικών Δεδομένων Και Πνευματικής Ιδιοκτησίας Στο Διαδίκτυο*, σ. 66 (Νομική Βιβλιοθήκη 2012).

το εύρος της, ενώ οριοθετείται κάθε φορά και από τις εκάστοτε κοινωνικές αντιλήψεις, παραδείγματος χάριν η διαπαιδαγώγηση και ιδίως ο «σωφρονισμός» των παιδιών κάποτε ήταν αυστηρά οικογενειακή υπόθεση και ήταν κοινωνικά ανεκτή ακόμα και η χρήση σωματικής βίας, πλέον υπάρχει μεγάλη ευαισθητοποίηση γύρω από τέτοια ζητήματα, όπως αντικατοπτρίζεται και στις αυστηρότατες ρυθμίσεις του ν. 3500/2006 για την ενδοοικογενειακή βία, με αποτέλεσμα η πολιτεία και οι οργανώσεις για τα παιδιά να αξιώνουν πολύ πιο ενεργά να έχουν γνώση και να επεμβαίνουν μέσω προστατευτικών μηχανισμών. Συνεπώς, μάλλον, η προσπάθεια μιας αυστηρής οριοθέτησης των εννοιών αυτών δεν θα ήταν ωφέλιμη, ιδίως αν αναλογιστεί κανείς ότι η αξίωση για ιδιωτικότητα έχει διαφορετικό «βάρος» ανάλογα με το ποιες εκφάνσεις της προσωπικότητας αφορά, ποιο είναι το αντικρουόμενο δικαίωμα και ποια η ένταση της μεταξύ τους σύγκρουσης.

III. ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΚΗ ΑΥΤΟΔΙΑΘΕΣΗ

Μερικότερες πτυχές του δικαιώματος στην ιδιωτικότητα κατοχυρώνονται ρητά κι από άλλα άρθρα, και συγκεκριμένα στα άρθρα 9^A και 19 Σ, κατοχυρώνονται το δικαίωμα στον πληροφοριακό αυτοκαθορισμό και το απόρρητο των ανταποκρίσεων αντίστοιχα. Το άρθρο 9^A αποτελεί το συνταγματικό έρεισμα του δικαιού των προσωπικών δεδομένων που θα μας απασχολήσει κυρίως στην παρούσα μελέτη.

Στη διαμόρφωση του δικαιώματος του πληροφοριακού αυτοκαθορισμού, ή άλλως της πληροφοριακής αυτοδιάθεσης, καθοριστικό ρόλο διαδραμάτισε η νομολογία του Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου της Γερμανίας. Ιδιαίτερη συζήτηση και ανησυχία γύρω από το ζήτημα της συλλογής και επεξεργασίας πληθώρας προσωπικών δεδομένων από τις κρατικές αρχές πυροδότησε ένας ομοσπονδιακός νόμος του 1982 για τη γενική απογραφή του πληθυσμού που θα λάμβανε χώρα το 1983. Στο πλαίσιο της απογραφής ο νόμος αυτός προέβλεπε τη συλλογή σωρείας προσωπικών δεδομένων του γενικού πληθυσμού και τις δυνατότητες αξιοποίησης και ανταλλαγής αυτών από τις κρατικές αρχές. Στη γερμανική έννομη τάξη, εν αντιθέσει με την ελληνική, ο συνταγματικός έλεγχος είναι κύριος και συγκεντρωτικός, συνεπώς κάθε πολίτης που θεωρεί ότι θίγονται συνταγματικά του δικαιώματα από κάποιο νομοθέτημα μπορεί να προσφύγει στο Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο ζητώντας την ακύρωση αυτού. Μετά την άσκηση τέτοιων προσφυγών, το συνταγματικό δικαστήριο έκρινε ως αντισυνταγματικές κάποιες από τις διατάξεις του ως άνω νόμου, επικαλούμενο το δικαίωμα του πληροφοριακού αυτοκαθορισμού,

που ήδη είχε απασχολήσει τη θεωρία και το ανώτερο δικαστήριο σε προηγούμενες αποφάσεις του¹⁰.

Οι ανήσυχοι Γερμανοί του 1983 ήταν δίχως άλλο μάρτυρες μιας στροφής της ανθρωπότητας από τις παραδοσιακές μορφές συλλογής και επεξεργασίας των πληροφοριών σε πιο εξελιγμένες μορφές χάρη στην ανάπτυξη των πληροφοριακών συστημάτων με τη χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών και δικτύων. Επιστρέφοντας στο σήμερα αξίζει να αναλογιστεί κανείς ότι πλέον από το πρωί που ξυπνάμε μέχρι το βράδυ που πέφτουμε για ύπνο, και ακόμα και κατά τη διάρκεια του ύπνου μας, κάνουμε χρήση έξυπνων ηλεκτρονικών συσκευών, τις οποίες ταΐζουμε διαρκώς και οικειοθελώς πληροφορίες. Υπάρχει πλέον μια εφαρμογή για τα πάντα, ακόμα και για το πόσο νερό πίνουμε. Αν κάποιος μπορούσε να συλλέξει όλες αυτές τις πληροφορίες και να τις συνδυάσει κατάλληλα, θα μπορούσε να ξέρει που βρισκόμαστε και τι κάνουμε ανά πάσα στιγμή και να προβλέψει ακόμα και την επόμενη κίνησή μας, θα γινόταν παντογνώστης.

Όπως ήδη ειπώθηκε, είναι αναγκαίο να διασφαλίζεται στο άτομο ένας ζωτικός χώρος του οποίου θα είναι κύριος, έτσι ώστε να μπορέσει να είναι ένα πραγματικά ελεύθερο και αυτόνομο άτομο. Η αυτονομία αυτή όπως διαπιστώνει ο Α. Γέροντας¹¹ «[...] αποτελεί θεμελιώδη προϋπόθεση λειτουργίας μιας ελεύθερης και δημοκρατικής πολιτείας που στηρίζεται στη δυνατότητα δράσης και συμμετοχής των πολιτών της.». Δεν αναλώνεται σαν έννοια στα στενά όρια του ατομικού συμφέροντος, καθώς ορωμένη στην πραγματική της διάσταση εξυπηρετεί και το γενικότερο συμφέρον. Είναι συνταγματική υποχρέωση, λοιπόν, του κράτους να εξασφαλίσει (άρθρα 9^Α, 25 παρ. 1 Σ) ότι το κάθε άτομο επιλέγει αυτό το ίδιο ποιες πληροφορίες που το αφορούν κοινοποιούνται και πολύ περισσότερο ότι έχει τον ενεργητικό έλεγχο σε αυτό κι όχι απλώς την παθητική γνώση της κοινολόγησης των προσωπικών του δεδομένων.

IV. ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ

Ένα τελευταίο σημείο στο οποίο πρέπει να σταθούμε πριν καταπαιστούμε με τις ρυθμίσεις που διέπουν το δίκαιο των προσωπικών δεδομένων είναι η διαπίστωση ότι το δικαίωμα στον πληροφοριακό αυτοκαθορισμό, ως μερικότερη εκδήλωση του γενικού δικαιώματος στην

---

¹⁰ Απόστολος Γέροντας, *Η Προστασία Του Πολιτή Από Την Ηλεκτρονική Επεξεργασία Προσωπικών Δεδομένων*, σ.69 επ. (Εκδόσεις Αντ Ν Σάκκουλα 2002).

¹¹ *ibid*, σ. 72.

ιδιωτικότητα, βρίσκεται σε ένταση και πολλές φορές συγκρούεται με το δικαίωμα πληροφόρησης που κατοχυρώνεται στο άρθρο 5^A του Συντάγματος.

Το δικαίωμα στην πληροφόρηση αποτελεί αναγκαίο όρο για την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας και τη συμμετοχή στην κοινωνική, πολιτική και οικονομική ζωή¹². Ειδικότερη έκφραση του ως άνω δικαιώματος συνιστά το δικαίωμα συμμετοχής στην Κοινωνία της Πληροφορίας. Πράγματι, ο αποκλεισμός κάποιου από τις ηλεκτρονικές διόδους κυκλοφορίας των πληροφοριών θα συνιστούσε κατάφωρη προσβολή του δικαιώματος του στην πληροφόρηση. Αποτελεί ρητή συνταγματική επιταγή η υποχρέωση του Κράτους να διευκολύνει την πρόσβαση του ατόμου στις πληροφορίες που διακινούνται ηλεκτρονικά, καθώς και την παραγωγή, ανταλλαγή και διάδοση αυτών. Οι ως άνω πράξεις δίχως άλλο αποτελούν πράξεις επεξεργασίας πληροφοριών. Την διαφαινόμενη ένταση, ιδίως, του δικαιώματος της συμμετοχής στην ΚτΠ και των μερικότερων εκφάνσεων του γενικού δικαιώματος στην ιδιωτικότητα που παραθέσαμε ανωτέρω (απόρρητη ιδιωτική και οικογενειακή ζωή, πληροφοριακή αυτοδιάθεση και απόρρητο επικοινωνιών) την καταφάσκει η ίδια η συνταγματική διάταξη του άρθρου 5^A, επιτάσσοντας τον σεβασμό των εγγυήσεων των άρθρων 9, 9^a και 19 του Συντάγματος.

V. ΡΥΘΜΙΣΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Σε κοινοτικό επίπεδο την 24^η Οκτωβρίου 1995 εκδόθηκε η Οδηγία 1995/46/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και Συμβουλίου για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών, ακολούθησε ο εθνικός νομοθέτης με την ψήφιση του ν. 2472/1997 που μετέφερε την ως άνω Οδηγία στο εθνικό μας δίκαιο. Ωστόσο, το πλέγμα αυτών των διατάξεων δεν ήταν εκ των πραγμάτων ικανό να λύσει όλα τα ζητήματα που αναφέρονται ως προς την προστασία των προσωπικών δεδομένων στο ψηφιακό περιβάλλον, γεγονός που οδήγησε αρχικά στην ψήφιση της Οδηγίας 1997/66/EK «περί επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και προστασίας της ιδιωτικής ζωής στον τηλεπικοινωνιακό τομέα» (ν. 2774/1999), για να καταργηθεί και αντικατασταθεί στη συνέχεια από την Οδηγία 2002/58 EK (e-privacy directive) σχετικά με την επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και την προστασία της ιδιωτικής ζωής στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών, όπως τροποποιήθηκε από την Οδηγία

---

¹² Χρυσόγονος (n 7).

2009/136 (cookies directive), και ενσωματώθηκαν στην εσωτερική έννομη τάξη με τους νόμους 3471/2006 και 4070/2012 αντίστοιχα.

Το 2012 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατέθεσε πρόταση για την έκδοση Κανονισμού, που προκρίθηκε ως κανονιστικό όχημα λόγω της άμεσης ισχύος που αναπτύσσει, και ύστερα από τέσσερα χρόνια διαβουλεύσεων την 27^η Απριλίου 2016 εκδόθηκε ο Κανονισμός 2016/679 για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών και την κατάργηση της Οδηγίας 95/46, γνωστός ως Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων (ΓΚΠΔ). Σύμφωνα με τις αιτιολογικές σκέψεις του Κανονισμού, η Οδηγία 1995/46, παρότι ήταν το πρώτο βήμα προς την ενοποίηση του δικαίου προσωπικών δεδομένων των κρατών μελών της τότε Κοινότητας, δεν κατάφερε να εδραιώσει την επιδιωκόμενη συνοχή και ασφάλεια δικαίου, καθώς οι ρυθμιστικές διαφοροποιήσεις που προέκυψαν κατά την μεταφορά της Οδηγίας στο εσωτερικό των επιμέρους εθνικών εννόμων τάξεων, οι αποκλίσεις στην εφαρμογή και ερμηνεία των κανόνων από τις εθνικές αρχές και οι νέες προκλήσεις για την προστασία των προσωπικών δεδομένων που εμφανίστηκαν με το πέρασμα του χρόνου, ανέδειξαν την ανάγκη για εκ νέου ρύθμιση.

Το γενικό πλαίσιο προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα ρυθμίζεται πλέον από τον ΓΚΠΔ, στον οποίο ανευρίσκονται οι γενικές αρχές που διέπουν τη συλλογή και την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Ζήτημα διαχρονικού δικαίου ανακύπτει ως προς το αν ο μεταγενέστερος ΓΚΠΔ καταργεί ή τροποποιεί την Οδηγία 2002/58, κι ως εκ τούτου τον νόμο 3471/2006 ως ισχύει. Ρητή απάντηση δίδεται στο άρθρο 95 του ΓΚΠΔ που προβλέπει ότι ο ΓΚΠΔ δεν εγκαθιδρύει νέες πρόσθετες υποχρεώσεις «σε σχέση με θέματα τα οποία υπόκεινται στις ειδικές υποχρεώσεις με τον ίδιο στόχο που ορίζεται στην οδηγία 2002/58/EK». Η διάταξη αυτή εκφράζει σε κάθε περίπτωση την γενική αρχή *lex specialis derogat legi generali*. Συνεπώς, ο ΓΚΠΔ αντικαθιστά πλήρως την προηγούμενη οδηγία 95/46/EK της οποίας η κατάργηση προβλέπεται στο άρθρο 94 ΓΚΠΔ, ενώ μένει άθικτο το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 2002/58/EK. Συναφώς στο άρθρο 1 παρ. 2 της Οδηγίας προβλέπεται ότι αυτή *εξειδικεύει και συμπληρώνει* τον ΓΚΠΔ.

Η ePrivacy Directive αποτελεί ένα παράδειγμα *τομεοποίησης* του δικαίου προσωπικών δεδομένων, καθώς εισάγει ειδικές ρυθμίσεις για την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα *φυσικών και νομικών προσώπων* και τη διασφάλιση του απορρήτου των επικοινωνιών στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών. Για να υπάγεται μια δραστηριότητα στο ρυθμιστικό πεδίο της Οδηγίας πρέπει σύμφωνα με την Γνωμοδότηση 5/2019 του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου

Προστασίας Δεδομένων (ΕΣΠΔ)¹³ να πληροί τις εξής προϋποθέσεις: α) να πρόκειται για υπηρεσία ηλεκτρονικών επικοινωνιών, β) να παρέχεται σε δίκτυο ηλεκτρονικών επικοινωνιών, γ) η υπηρεσία και το δίκτυο να είναι διαθέσιμα στο κοινό, και δ) να παρέχονται εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας διευρύνεται από τα άρθρα 3 παρ. 5 για τα cookies (και παρεμφερείς τεχνολογίες) και το άρθρο 11 για τη μη ζητηθείσα εμπορική επικοινωνία (spam), όπως τροποποιήθηκαν από την Οδηγία 2009/136 (cookie directive).

Το ΕΣΠΔ στην ως άνω γνωμοδότησή του¹⁴ αναφέρει τρεις εκφάνσεις συσχέτισης των ρυθμιστικών πεδίων των υπό εξέταση κανονιστικών κειμένων. Η πρώτη αφορά τις περιπτώσεις αλληλοεπικάλυψης των ρυθμιστικών πεδίων τους, οπότε και η ePrivacy Directive ως ειδικότερη θα κατισχύσει των ρυθμίσεων του ΓΚΠΔ. Η δεύτερη έκφανση σχετίζεται με την συμπληρωματική λειτουργία των δύο κανονιστικών πλαισίων, χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η θεραπεία συμφερόντων και των νομικών προσώπων στο πλαίσιο προστασίας της Οδηγίας. Ενώ, τέλος, τρίτη έκφανση συνιστά η συνύπαρξη των δύο ρυθμίσεων, στο μέτρο που κάποιο ζήτημα μένει αρρυθμιστο από την Οδηγία και η ρύθμιση του γενικότερου ΓΚΠΔ υπερκεράζει τους στόχους των ρυθμίσεων της Οδηγίας, σύμφωνα με την αιτιολογική σκέψη 173 του ΓΚΠΔ. Ενδεικτικά, η γνωμοδότηση αναφέρει την περίπτωση που ένας πάροχος υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών «υπεξουσιοδοτεί» κάποια άλλη οντότητα να εκτελέσει την επεξεργασία των συλλεχθέντων προσωπικών δεδομένων, οπότε και θα ισχύουν τα σχετικά οριζόμενα στον ΓΚΠΔ για τον εκτελούντα την επεξεργασία.

VI. E-PRIVACY DIRECTIVE

A. Εισαγωγικά

Η Οδηγία 2002/58 μεταφέρθηκε στο εθνικό μας δίκαιο με τον ν. 3471/2006, όπως τροποποιήθηκε με τον ν. 4070/2012 και θέτει κανόνες για την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και τη διασφάλιση του απορρήτου των επικοινωνιών στο πλαίσιο της παροχής διαθέσιμων στο κοινό υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών σε δημόσια ηλεκτρονικά δίκτυα, περιλαμβανομένων αυτών που υποστηρίζουν συσκευές συλλογής δεδομένων και

---

¹³ Γνωμοδότηση 5/2019 ΕΣΠΔ, σ. 10, https://edpb.europa.eu/sites/edpb/files/files/file1/201905_edpb_opinion_eprivacydir_gdpr_interplay_en_0.pdf

¹⁴ Ibid. σ. 13 επ.

ταυτοποίησης (άρθρο 3 παρ. 1 ν. 3471/2006). Σύμφωνα με τον σχετικό ορισμό του ν. 3471/2006 πρόκειται για «υπηρεσίες που παρέχονται συνήθως έναντι αμοιβής και των οποίων η παροχή συνίσταται, εν όλω ή εν μέρει, στη **μεταφορά σημάτων** σε δίκτυο ηλεκτρονικών επικοινωνιών, συμπεριλαμβανομένων των υπηρεσιών τηλεπικοινωνιών και των υπηρεσιών μετάδοσης σε δίκτυα που χρησιμοποιούνται για ραδιοηλεκτρονικές μεταδόσεις», ενώ διευκρινίζεται ότι **δεν περιλαμβάνονται** υπηρεσίες παροχής ή ελέγχου περιεχομένου, καθώς και υπηρεσίες της Κοινωνίας της Πληροφορίας¹⁵ που δεν αφορούν, εν όλω ή εν μέρει, στη μεταφορά σημάτων σε δίκτυα ηλεκτρονικών επικοινωνιών. Συνεπώς, στο ρυθμιστικό του πεδίου υπάγονται κυρίως οι τηλεπικοινωνιακοί πάροχοι, οι πάροχοι πρόσβασης στο Διαδίκτυο και οι υπηρεσίες ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, ωστόσο, σε θέματα που αφορούν την χρήση cookies (και παρεμφερών τεχνολογιών) και την μη ζητηθείσα εμπορική επικοινωνία διευρύνεται η εφαρμογή του και σε διαχειριστές ιστοσελίδων και εμπορικές επιχειρήσεις.

Μια παρατήρηση που αξίζει να γίνει σε αυτό το σημείο είναι το πως η αλματώδης εξέλιξη της τεχνολογίας οδηγεί σε διαρκή διεύρυνση του ρυθμιστικού εύρους των σχετικών κανόνων. Η προγενέστερη Οδηγία 1997/66/ΕΚ, η οποία ενσωματώθηκε στην εθνική μας τάξη με τον ν. 2774/1999, ρύθμιζε τα σχετικά θέματα μόνο στον τηλεπικοινωνιακό τομέα, καθώς το Διαδίκτυο ήταν ακόμα σε εμβρυακό στάδιο και χρησιμοποιούταν κυρίως από κρατικούς και εκπαιδευτικούς φορείς. Εδώ και κάποια χρόνια είναι σε διαβούλευση το σχέδιο του Κανονισμού που θα ρυθμίζει εκ νέου το αντικείμενο της ισχύουσας ePrivacy Directive ώστε να περιλαμβάνει και τις over-the-top messaging services όπως το Whatsapp, το Viber κ.α., που αυτή τη στιγμή δεν υπάγονται στο ειδικό ρυθμιστικό πλαίσιο για τις ηλεκτρονικές επικοινωνίες, καθώς η ανάπτυξη και διάδοσή τους τοποθετούνται χρονικά μετά το 2002. Το Διαδίκτυο στα πρώτα χρόνια του αποτέλεσε ένα χώρο «αυτορρυθμιζόμενο», ωστόσο η διευκόλυνση που παρέχει στην καλλιέργεια έκνομων καταστάσεων όπως η πειρατεία πνευματικών έργων, η διακίνηση παιδικής πορνογραφίας, η διάδοση ρατσιστικού λόγου κ.α. κατέστησαν σαφές ότι οι κρατικοί μηχανισμοί έπρεπε να επέμβουν. Το Διαδίκτυο είναι ένας χώρος που παρά τις προκλήσεις που θέτει για την παραδοσιακή νομική σκέψη δεν τίθεται εκτός νόμου. Είναι αυτονόητο, δε, ότι ό,τι είναι παράνομο

---

15 Για τον ορισμό της υπηρεσίας της Κοινωνίας της Πληροφορίας βλ. άρθρο 4 αριθμ. 25 ΓΚΠΔ: «υπηρεσία της κοινωνίας των πληροφοριών»: υπηρεσία κατά την έννοια του άρθρου 1 παράγραφος 1 στοιχείο β) της οδηγίας (ΕΕ) 2015/1535 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου.

Άρθρο 1 παρ. 1 στοιχ. β' Οδηγίας 2015/1535: β) «υπηρεσία»: οποιαδήποτε υπηρεσία της κοινωνίας των πληροφοριών, ήτοι κάθε υπηρεσία που συνήθως παρέχεται έναντι αμοιβής, με ηλεκτρονικά μέσα εξ αποστάσεως και κατόπιν συγκεκριμένης παραγγελίας ενός αποδέκτη υπηρεσιών.

στην «πραγματική» ζωή είναι και στον διαδικτυακό χώρο, ενώ έχουν προκύψει και νέες μορφές παραβατικότητας.

Για την καλύτερη κατανόηση των κινδύνων που ενυπάρχουν για την ιδιωτική ζωή σε αυτές τις οδούς κυκλοφορίας των πληροφοριών πρέπει να αποσαφηνιστούν οι κρίσιμες νομικές έννοιες και να γίνουν οι κατάλληλες αντιπαραβολές προς το ρυθμιστικό πλαίσιο του ΓΚΠΔ, για κάθε μορφή προστασίας που παρέχει ο ν. 3471/2006, ως προς τις εξής θεματικές : α) η διασφάλιση του απορρήτου της επικοινωνίας, β) η προστασία των προσωπικών δεδομένων των συνδρομητών και χρηστών , γ) η χρήση cookies και παρεμφερών τεχνολογιών και δ) η μη ζητηθείσα εμπορική επικοινωνία (spam).

B. Απόρρητο της επικοινωνίας

B.1. Εσωτερικά και εξωτερικά δεδομένα επικοινωνίας

Το άρθρο 4 του ν. 3471/2006 ορίζει ότι η χρήση υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών υπάγεται στην απόλυτη προστασία του απορρήτου των επικοινωνιών η οποία κατοχυρώνεται στο άρθρο 19 του Συντάγματος. Πέραν από την προστασία του περιεχομένου της επικοινωνίας που είναι αυτονόητη, προστατεύονται και τα εξωτερικά δεδομένα της επικοινωνίας, δηλαδή όλα εκείνα τα οποία την εξατομικεύουν, συνομολογώντας το γεγονός της επικοινωνίας και διακρίνοντας τα επικοινωνούντα μέρη. Αυτά στο σύστημα του ν. 3471/2006 διακρίνονται σε δεδομένα κίνησης και σε δεδομένα θέσης. Στα δεδομένα κίνησης (άρθρο 2 αριθμ. 3) συγκαταλέγονται όσα σχετίζονται με τη διαβίβαση της τελούμενης επικοινωνίας σε δημόσιο ηλεκτρονικό δίκτυο και την χρέωση αυτής από τον πάροχο της υπηρεσίας. Τα δεδομένα θέσης (άρθρο 2 αριθμ. 4) είναι τα δεδομένα κίνησης που υποδεικνύουν την θέση του τερματικού εξοπλισμού του χρήστη μιας υπηρεσίας ηλεκτρονικών επικοινωνιών¹⁶.

Το κατά πόσο τα εξωτερικά δεδομένα μιας επικοινωνίας προστατεύονται υπό το πρίσμα του άρθρου 19 του Συντάγματος ως αναπόσπαστο κομμάτι της επικοινωνίας - παρά τη ρητή αναφορά του άρθρου 4 παρ. 1 του ν. 3471/2006 και σε αυτά - έχει διχάσει την εγχώρια νομική σκέψη¹⁷. Το ζήτημα δεν είναι άνευ σημασίας, για τον λόγο ότι αν δεχθούμε ότι χαίρουν της

---

¹⁶ Αρκουλή, σ. 4 (n 2).

¹⁷ Θέση επί του ζητήματος, πέρα από την θεωρία και την νομολογία, έλαβαν τόσο η Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (ΑΠΔΠΧ) με την υπ' αριθμόν 79/2002 γνωμοδότησή της και την υπ' αριθμόν 19/2008 απόφασή της, όσο και Αρχή Διασφάλισης Απορρήτου των Επικοινωνιών (ΑΔΑΕ) με την υπ' αριθμόν 1/2005

απόλυτης προστασίας του άρθρου 19 Σ, τότε πρόσβαση σε αυτά μπορεί να δοθεί μόνο για λόγους εθνικής ασφάλειας ή για διακρίβωση ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων, υπό τους όρους του ν. 2225/1994. Η όλη προβληματική πυροδοτήθηκε από το γεγονός ότι οι δημόσιες αρχές ζητούσαν πρόσβαση σε τέτοια δεδομένα από τους τηλεπικοινωνιακούς παρόχους χωρίς να πληρούνται οι προϋποθέσεις του ν. 2225/1994.

Παρότι τα εξωτερικά δεδομένα της επικοινωνίας συνιστούν πράγματι προσωπικά δεδομένα στο βαθμό που αποτελούν πληροφορίες που ταυτοποιούν ορισμένο πρόσωπο, η άποψη που τα θέλει να προστατεύονται μόνο ως τέτοια παραμένει κοντόφθαλμη, όχι μόνο γιατί παραβλέπει τη σαφή βούληση του ενωσιακού νομοθέτη να υπαγάγει στο απόρρητο των επικοινωνιών και τα δεδομένα κίνησης (βλ. γνωμοδότηση 1/2005 ΑΔΑΕ¹⁸), αλλά πολύ περισσότερο γιατί παραβλέπει ότι από τα δεδομένα αυτά μπορούν να συναχθούν πληροφορίες ενδεικτικές και του περιεχομένου της επικοινωνίας.

B.2. Άρση του απορρήτου

Το πλέγμα κανόνων που αφορά την άρση του απορρήτου των αποκρίσεων συμπληρώνεται και από το π.δ. 47/2005 που προσδιορίζει τους τεχνικούς κανόνες και τις διαδικασίες που πρέπει να ακολουθηθούν για την σύννομη άρση του απορρήτου, ενώ δύο επιπρόσθετοι λόγοι άρσης του απορρήτου της επικοινωνίας προβλέπονται και στο άρθρο 8 παρ. 7 του ν. 3471/2006. Η πρώτη περίπτωση αφορά τη δυνατότητα ένδειξης της ταυτότητας του καλούντος προς εξουδετέρωση της απόκρυψης της καλούσας γραμμής επί κακόβουλων ή οχληρών κλήσεων, οπότε και θα απαιτείται αίτηση του συνδρομητή που γίνεται αποδέκτη τους. Η δεύτερη περίπτωση άρσης του απορρήτου αφορά τις κλήσεις άμεσης ανάγκης προς τις αρμόδιες δημόσιες αρχές, καθώς και τους αναγνωρισμένους από το κράτος ιδιωτικούς φορείς άμεσης επέμβασης, στους οποίους παρέχεται πρόσβαση στα στοιχεία αναγνώρισης του καλούντος, αυστηρά στο μέτρο και για το χρονικό διάστημα που είναι αναγκαίο για την παροχή βοήθειας. Συναφώς, στο άρθρο 6 παρ. 5 του ν. 3471/2006 προβλέπεται η δυνατότητα των παρόχων δημοσίου δικτύου ή διαθέσιμης στο κοινό

γνωμοδότησή της. Η ΑΠΔΠΧ τάχθηκε υπέρ της θέσης ότι τα εξωτερικά δεδομένα της επικοινωνίας προστατεύονται αποκλειστικά ως δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, οπότε και τα σχετικά θέματα ως προς την χορήγηση πρόσβασης ρυθμίζονται από τον ν. 2774/1999 και τις ειδικότερες διατάξεις του ΚΠΔ όταν πρόκειται για ποινική διαδικασία, ενώ η ΑΔΑΕ ότι τα δεδομένα αυτά υπάγονται πράγματι στο προστατευτικό πλαίσιο του άρθρου 19 Σ, αντλώντας επιχειρήματα τόσο από το κείμενο της Οδηγίας κι άλλων νομοθετημάτων όσο και από την εγχώρια και διεθνή νομολογιακή πρακτική.

¹⁸ Γνωμοδοτήσεις της ΑΔΑΕ, Γνωμοδότηση Αρ. 1/2005 (www.adae.gr)
<<http://www.adae.gr/fileadmin/docs/nomoi/893-2005.pdf>>

υπηρεσίας ηλεκτρονικών επικοινωνιών να επεξεργάζονται χωρίς την προηγούμενη συγκατάθεση του υποκειμένου τα δεδομένα θέσης του και να τα γνωστοποιούν στις αρμόδιες για την αντιμετώπιση καταστάσεων έκτακτης ανάγκης αρχές, ώστε να καθίσταται δυνατός ο εντοπισμός προσώπου που βρίσκεται σε κίνδυνο.

Γ. Επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα

Γ.1. Δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα

Για την έννοια των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και της επεξεργασίας ο νομοθέτης (άρθρο 2 Οδηγίας, άρθρο 2 ν. 3471/2006) παραπέμπει στους αντίστοιχους ορισμούς του ΓΚΠΔ. Σύμφωνα με το άρθρο 4 αριθμ. 1 ΓΚΠΔ ως δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα νοείται «κάθε πληροφορία που αφορά ταυτοποιημένο ή ταυτοποιήσιμο φυσικό πρόσωπο («υποκείμενο των δεδομένων»): το ταυτοποιήσιμο φυσικό πρόσωπο είναι εκείνο του οποίου η ταυτότητα μπορεί να εξακριβωθεί, άμεσα ή έμμεσα, ιδίως μέσω αναφοράς σε αναγνωριστικό στοιχείο ταυτότητας, όπως όνομα, σε αριθμό ταυτότητας, σε δεδομένα θέσης, σε επιγραμμικό αναγνωριστικό ταυτότητας ή σε έναν ή περισσότερους παράγοντες που προσιδιάζουν στη σωματική, φυσιολογική, γενετική, ψυχολογική, οικονομική, πολιτιστική ή κοινωνική ταυτότητα του εν λόγω φυσικού προσώπου». Ενώ, στο εννοιολογικό περιεχόμενο της επεξεργασίας εμπίπτει σύμφωνα με το άρθρο 4 αριθμ. 2 ΓΚΠΔ «κάθε πράξη ή σειρά πράξεων που πραγματοποιείται με ή χωρίς τη χρήση αυτοματοποιημένων μέσων, σε δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα ή σε σύνολα δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, όπως η συλλογή, η καταχώριση, η οργάνωση, η διάρθρωση, η αποθήκευση, η προσαρμογή ή η μεταβολή, η ανάκτηση, η αναζήτηση πληροφοριών, η χρήση, η κοινολόγηση με διαβίβαση, η διάδοση ή κάθε άλλη μορφή διάθεσης, η συσχέτιση ή ο συνδυασμός, ο περιορισμός, η διαγραφή ή η καταστροφή».

Στο υπό εξέταση πλαίσιο προστασίας της επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών μας ενδιαφέρει η προστασία των *συνδρομητών* ή *τελικών χρηστών* των σχετικών υπηρεσιών, οι οποίοι μπορεί να είναι και νομικά πρόσωπα σύμφωνα με τους ορισμούς του άρθρου 2 του ν. 3471/2006, για τον λόγο ότι θα ήταν δυσχερές να εκτιμάει κάθε φορά ο πάροχος της ηλεκτρονικής επικοινωνίας αν οι διαβιβαζόμενες πληροφορίες αναφέρονται σε φυσικό ή νομικό πρόσωπο και αναλόγως να καλείται να εφαρμόζει διαφορετικούς κανόνες.

Ένα άλλο κρίσιμο σημείο είναι ο μη διαχωρισμός των προσωπικών δεδομένων στο σύστημα του ν. 3471/2006 σε απλά και ευαίσθητα, εν αντιθέσει με τον ΓΚΠΔ. Η νομοθετική αυτή επιλογή δικαιολογείται από το γεγονός ότι η διακριτή ρύθμιση της επεξεργασίας των προσωπικών δεδομένων στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών γίνεται επί τη βάση του χρησιμοποιούμενου μέσου για την διαβίβαση της επικοινωνίας και των αυξημένων κινδύνων που ενέχει για το απόρρητο αυτής, χωρίς να ασκεί επίδραση το περιεχόμενο των διαβιβαζόμενων πληροφοριών¹⁹. Πάντως, για την γενικότερη διάκριση των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα σε απλά και ευαίσθητα, ενδιαφέρον παρουσιάζει η άποψη που μάχεται την ορθότητα αυτού του διαχωρισμού καθώς «...παραγνωρίζει τις δυνατότητες της ηλεκτρονικής επεξεργασίας, βάσει των οποίων όλες οι πληροφορίες – όπως τονίζει ο Σ. Σημίτης είναι δυνάμει επικίνδυνες.»²⁰.

Γ.2. Νόμιμες βάσεις επεξεργασίας

Σύμφωνα, λοιπόν, με το άρθρο 5 παρ. 2 του ν. 3471/2006 η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στις ηλεκτρονικές επικοινωνίες είναι νόμιμη μόνο εφόσον: α) στηρίζεται στη **συνκατάθεση** του συνδρομητή ή χρήστη της διαθέσιμης στο κοινό υπηρεσίας ηλεκτρονικών επικοινωνιών σε δημόσιο ηλεκτρονικό δίκτυο, ή β) **είναι αναγκαία για την εκτέλεση της σύμβασης** ή για την λήψη μέτρων κατά το προσυμβατικό στάδιο μετά από αίτηση του συνδρομητή. Ένα πρώτο εύλογο ερώτημα είναι αν η ως άνω διατύπωση του νόμου, που αφήνει μια αίσθηση περιοριστικής απαρίθμησης των νόμιμων βάσεων επεξεργασίας («μόνο εφόσον»), σημαίνει ότι οι λοιπές νόμιμες βάσεις που προβλέπονται στα άρθρα 6 και 9 του ΓΚΠΔ αποκλείονται. Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα πρέπει να αναζητηθεί στα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω για το πεδίο εφαρμογής των δύο κανονιστικών κειμένων. Η πρόβλεψη κι άλλων νόμιμων βάσεων επεξεργασίας από τον ΓΚΠΔ δεν εγκαθιδρύει επιπρόσθετες υποχρεώσεις για τον υπεύθυνο επεξεργασίας, το αντίθετο, μάλιστα, αφού λ.χ. μπορεί να στηρίξει την νομιμότητα μιας επεξεργασίας σε κάποιο ανώτερο δικαίωμα του (βλ. άρθρο 95 ΓΚΠΔ)²¹. Ωστόσο, προβληματίζει το γεγονός ότι στο αντίστοιχο άρθρο 6 της πρότασης του e-Privacy Regulation, που ήταν να τεθεί σε εφαρμογή μαζί με τον Κανονισμό 2016/679, προβλέπονται οι ίδιες δύο νόμιμες βάσεις για την επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων των συνδρομητών. Συνεπώς, αφού η επεξεργασία προσωπικών δεδομένων υπάγεται στο αντικειμενικό πεδίο εφαρμογής και

¹⁹ Χριστοδούλου (n 8), σ. 218.

²⁰ Γέροντας (n 6), σ. 77.

²¹ Χριστοδούλου (n 1).

του ν. 3471/2006 και του ΓΚΠΔ, και σε συνδυασμό με τη διαφαινόμενη βούληση του νομοθέτη, οι κανόνες του 3471/2006 μάλλον εξειδικεύουν τους αντίστοιχους κανόνες του ΓΚΠΔ, αποκλείοντας την συνδρομή λοιπών νομίμων βάσεων πέραν των ρητά αναφερόμενων.

Γ.2.1. Συγκατάθεση του συνδρομητή ή χρήστη

Για την συγκατάθεση του συνδρομητή ή χρήστη ως νόμιμη βάση επεξεργασίας θα αναφερθούμε αναλυτικά παρακάτω, καθώς το περιεχόμενο και οι προϋποθέσεις για το ισχυρό της ανευρίσκονται κατά κύριο λόγο στις ρυθμίσεις του ΓΚΠΔ. Ο ν. 3471/2006 ρητά απαιτεί τη συγκατάθεση του συνδρομητή ή χρήστη στις εξής περιπτώσεις: α) για την καταγραφή συνδιαλέξεων και των συναφών δεδομένων κίνησης στο πλαίσιο νόμιμης επαγγελματικής πρακτικής με σκοπό την παροχή αποδεικτικών στοιχείων εμπορικής συναλλαγής ή άλλης επικοινωνίας επαγγελματικού χαρακτήρα (άρθρο 4 παρ. 3)²², β) για την αποθήκευση πληροφοριών ή η απόκτηση πρόσβασης σε ήδη αποθηκευμένες πληροφορίες στον τερματικό εξοπλισμό συνδρομητή ή χρήστη, εφόσον δεν είναι αναγκαία για τη διενέργεια της διαβίβασης μιας επικοινωνίας μέσω δικτύου ηλεκτρονικών επικοινωνιών ή για την παροχή υπηρεσίας της ΚτΠ κατόπιν αιτήματος του συνδρομητή ή χρήστη (άρθρο 4 παρ. 5) γ) για την επεξεργασία δεδομένων κίνησης με σκοπό την εμπορική προώθηση από τον πάροχο των υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών ή την παροχή υπηρεσιών προστιθέμενης αξίας (άρθρο 6 παρ. 3), δ) για την επεξεργασία δεδομένων θέσης, αν αυτά δεν έχουν καταστεί ανώνυμα, με σκοπό την παροχή υπηρεσίας προστιθέμενης αξίας (άρθρο 6 παρ. 4), και ε) για την πραγματοποίηση μη ζητηθεισών επικοινωνιών με οποιοδήποτε μέσο ηλεκτρονικής επικοινωνίας, με ή χωρίς ανθρώπινη παρέμβαση για σκοπούς απευθείας εμπορικής προώθησης προϊόντων ή υπηρεσιών και για κάθε είδους διαφημιστικούς σκοπούς (άρθρο 11 παρ. 1). Πέρα από τις ως άνω ρητά αναφερόμενες περιπτώσεις, για κάθε άλλη επεξεργασία προσωπικών δεδομένων, περιλαμβανομένων των δεδομένων κίνησης και θέσης, η οποία δεν κρίνεται αναγκαία για την εκτέλεση της σύμβασης πρέπει να έχει ληφθεί συγκατάθεση του συνδρομητή ή χρήστη προς τούτο, σύμφωνα με το άρθρο 5 παρ. 2.

---

²² Η διάταξη του άρθρου 4 παρ. 3 ν. 3471/2006 απαιτεί για το νόμιμο της καταγραφής της συνδιάλεξης να έχουν δώσει και τα δύο μέρη της επικοινωνίας τη συγκατάθεσή τους προς τούτο. Το μέρος που εκτελεί την επικοινωνία για λογαριασμό του επαγγελματία θα είναι κατά κανόνα πρόσωπο που θα συνδέεται με αυτόν με εξαρτημένη σχέση εργασίας, για τον λόγο αυτό αμφισβητείται εντόνως κατά πόσο η συγκατάθεση του θα είναι ελεύθερη όπως απαιτεί ο ΓΚΠΔ.

Γ.2.2. Επεξεργασία αναγκαία για την εκτέλεση σύμβασης

Η νομιμότητα της επεξεργασίας των «απλών» δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που είναι αναγκαία για την εκτέλεση σύμβασης στην οποία είναι συμβαλλόμενο μέλος το υποκείμενο προσωπικών δεδομένων προβλέπεται στο άρθρο 6 παρ. 1 στοιχ. β' του ΓΚΠΔ. Η αντίστοιχη πρόβλεψη του άρθρου 5 παρ. 2 στοιχ. β' του ν. 3471/2006 διαφέρει ποσοτικά και ποιοτικά ως προς το ότι δεν περιορίζεται στην επεξεργασία μόνο απλών δεδομένων, καθώς δεν συναντάται ο διαχωρισμός αυτός στο οικοδόμημα του ν. 3471/2006 όπως παρατηρήθηκε ανωτέρω, και ως προς το ότι η σύμβαση για την εκτέλεση της παρουσιάζεται αναγκαιότητα για επεξεργασία προσωπικών δεδομένων θα πρέπει να συνέχεται με τις συναλλακτικές σχέσεις για τις οποίες ισχύουν οι ειδικότερες ρυθμίσεις του ν. 3471/2006. Συναφώς, στον ν. 3471/2006 προβλέπονται ρητά, πέραν των άλλων, οι εξής περιπτώσεις επεξεργασίας αναγκαίας για την εκτέλεση σύμβασης: α) η τεχνικής φύσεως αποθήκευση ή πρόσβαση σε πληροφορίες, η οποία είναι αναγκαία για τη διαβίβαση της επικοινωνίας ή για την παροχή της υπηρεσίας της ΚτΠ (άρθρο 4 παρ. 4 και 5), καθώς και β) η επεξεργασία δεδομένων που είναι αναγκαία για τη χρέωση των συνδρομητών και την πληρωμή των διασυνδέσεων, καθώς και η διαβίβαση αυτών με αποκλειστικό σκοπό την είσπραξη του λογαριασμού, κατόπιν ενημέρωσης όμως των συνδρομητών (άρθρο 6 παρ. 1).

Γ.3. Αρχές επεξεργασίας και υποχρεώσεις του υπεύθυνου επεξεργασίας

Οι αρχές που διέπουν την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα ανευρίσκονται στο άρθρο 5 ΓΚΠΔ. Οι αρχές αυτές διέπουν κάθε επεξεργασία, συνεπώς, κι αυτήν που λαμβάνει χώρα σε δημόσια ηλεκτρονικά δίκτυα. Το ενδιαφέρον εδώ είναι ότι σε πολλά σημεία ο ν. 3471/2006 διατυπώνει με επιτακτικότερο τρόπο τις απορρέουσες από τις αρχές αυτές υποχρεώσεις που βαρύνουν τον υπεύθυνο επεξεργασίας. Έτσι, από την **αρχή της αναγκαιότητας ή της φειδούς** (άρθρο 5 παρ. 1 στοιχ. β', γ' και ε' ΓΚΠΔ) ο υπεύθυνος επεξεργασίας υποχρεούται σε τεχνικό επίπεδο να κάνει χρήση των τεχνικών μέσων που στο μέτρο του δυνατού είναι τα λιγότερα παρεμβατικά για την ιδιωτική σφαίρα των επικοινωνούντων μερών (άρθρο 5 παρ. 4 ν. 3471/2006), ενώ πρέπει να περιορίζει την νόμιμη επεξεργασία στο **απολύτως αναγκαίο μέτρο** για την εξυπηρέτηση των σκοπών της (άρθρο 5 παρ. 1 ν. 3471/2006). Η αρχή αυτή αποτελεί

μερικότερη έκφραση της συνταγματικής αρχής της αναλογικότητας (άρθρο 25 παρ.1 εδ. δ' Σ), κατά τη γνωστή της υποδιαίρεση σε αρχή της προσφορότητας, της αναγκαιότητας και της *stricto sensu* αναλογικότητας.

Η επεξεργασία, λοιπόν, των δεδομένων πρέπει να παρίσταται απολύτως αναγκαία -κι άρα και πρόσφορη- για την επίτευξη του επιδιωκόμενου με αυτήν σκοπού (περιορισμός σκοπού) και να καταλαμβάνει όσα λιγότερα γίνεται δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα (ελαχιστοποίηση δεδομένων). Η αναφορά, δε, του νόμου στα τεχνικά μέσα της επεξεργασίας τα οποία πρέπει να σχεδιάζονται και να επιλέγονται με κριτήριο την επεξεργασία «όσο τον δυνατόν» λιγότερων προσωπικών δεδομένων αυτή απηχεί την αρχή της *stricto sensu* αναλογικότητας, καθώς αφήνει κάποιον περιορισμένο χώρο για την στάθμιση θυσίας – κόστους. Σχετική είναι και η πρόβλεψη του άρθρου 5 παρ. 6 του ν. 3471/2006, η οποία επιβάλλει στον πάροχο υπηρεσίας ηλεκτρονικών επικοινωνιών την υποχρέωση, στον βαθμό που αυτό είναι τεχνικά εφικτό, να καθιστά τη χρήση και πληρωμή των συναφών υπηρεσιών αυτών ανωνύμως ή με ψευδώνυμο. Η ανωνυμοποίηση κι η ψευδωνομοποίηση των δεδομένων αυτών συμβάλλει στον αποχαρακτηρισμό τους ως δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, στο βαθμό που καθίσταται πράγματι δυσχερής η σύνδεσή τους, μέσω ακόμη και πρόσθετης πληροφόρησης²³, με ορισμένο ταυτοποιήσιμο πρόσωπο.

Από την αρχή της αναγκαιότητας απορρέει κι η αρχή της χρονικά περιορισμένης διατήρησης των δεδομένων (άρθρο 5 παρ. 1 στοιχ. ε' ΓΚΠΔ), έκφραση της οποίας συναντάται στο άρθρο 6 παρ. 1 του ν. 3471/2006 που προβλέπει ότι «Τα δεδομένα κίνησης που αφορούν συνδρομητές και χρήστες, τα οποία υποβάλλονται σε επεξεργασία και αποθηκεύονται από τον φορέα παροχής δημοσίου δικτύου ή και διαθέσιμης στο κοινό υπηρεσίας ηλεκτρονικών επικοινωνιών, με τη λήξη της επικοινωνίας καταστρέφονται ή καθίστανται ανώνυμα, με την επιφύλαξη του ν. 3917/2011 (Α' 22), καθώς και των παραγράφων 2 έως 6 του παρόντος άρθρου.». Συναφώς, και στις επόμενες παραγράφους του ίδιου άρθρου τίθενται περιορισμοί στη διάρκεια της διατήρησης των δεδομένων («επιτρέπεται για χρονικό διάστημα που δεν υπερβαίνει τους δώδεκα (12) μήνες από την ημερομηνία της επικοινωνίας», «απαιτούμενη διάρκεια», «διάρκεια της εν λόγω επεξεργασίας»).

Εφαρμογή βρίσκουν και οι υπόλοιπες αρχές της επεξεργασίας, ήτοι η αρχή της νομιμότητας, της διαφάνειας (υποχρέωση ενημέρωσης, βλ. παρακάτω), της ακρίβειας, της ακεραιότητας και της εμπιστευτικότητας κ.α.. Τέλος, ως προς τις αρχές της ακεραιότητας και της εμπιστευτικότητας, το άρθρο 12 του ν. 3471/2006 ορίζει το ειδικό περιεχόμενο της υποχρέωσης που υπέχει ο φορέας παροχής διαθέσιμων στο κοινό υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών για

---

²³ Χριστοδούλου (n 10), σ. 27 επ.

τη διασφάλιση της ασφάλειας του δημόσιου δικτύου ηλεκτρονικών επικοινωνιών και των υπηρεσιών και των υπηρεσιών του.

Δ. “Cookies”

Δ.1. Διακρίσεις και λειτουργία των cookies

Το άρθρο 4 παρ. 5 του ν. 3471/2006, όπως τροποποιήθηκε από τον ν. 4070/2012, ορίζει ότι: «Η αποθήκευση πληροφοριών ή η απόκτηση πρόσβασης σε ήδη αποθηκευμένες πληροφορίες στον τερματικό εξοπλισμό συνδρομητή ή χρήστη επιτρέπεται μόνο αν ο συγκεκριμένος συνδρομητής ή χρήστης έχει δώσει τη **συγκατάθεση του μετά από σαφή και εκτενή ενημέρωση** κατά την παρ. 1 του άρθρου 11 του ν. 2472/1997, όπως ισχύει. Η συγκατάθεση του συνδρομητή ή χρήστη μπορεί να δίδεται μέσω κατάλληλων ρυθμίσεων στο φυλλομετρητή ιστού ή μέσω άλλης εφαρμογής». Η αποθήκευση πληροφοριών στον τερματικό εξοπλισμό αναφέρεται κατά κύριο λόγο στα λεγόμενα «cookies», καθώς και σε άλλες παρεμφερείς τεχνολογίες όπως τα «web beacons²⁴». Η λειτουργία που επιτελούν είναι να συλλέγουν πληροφορίες από την συσκευή (φορητό υπολογιστή, έξυπνο κινητό τηλέφωνο, έξυπνη τηλεόραση κ.ο.κ.) του χρήστη μιας υπηρεσίας στην οποία εγκαθίστανται, το δε είδος πληροφοριών που συλλέγουν εξαρτάται από τον σκοπό που επιτελούν.

Σύμφωνα με την ιστοσελίδα της ΑΠΔΠΧ τα cookies «είναι μικρά αρχεία με πληροφορίες που μια ιστοσελίδα (συγκεκριμένα ο εξυπηρετητής ιστού – web server) αποθηκεύει στον υπολογιστή ενός χρήστη, ώστε κάθε φορά που ο χρήστης συνδέεται στην ιστοσελίδα, η τελευταία να ανακτά τις εν λόγω πληροφορίες και να προσφέρει στον χρήστη σχετικές με αυτές υπηρεσίες»²⁵. Μερικές από τις πιο γνωστές διακρίσεις των cookies, τις οποίες συναντάμε όταν επισκεπτόμαστε για πρώτη φορά μια ιστοσελίδα οπότε και εμφανίζεται το λεγόμενο «cookie banner» είναι οι εξής: α) προσωρινά (temporary) και επίμονα (persistent) cookies ανάλογα με την χρονική διάρκεια διατήρησης τους στη συσκευή του χρήστη, β) cookies πρώτου μέρους (first-party cookies) και cookies τρίτου μέρους (third party cookies) ανάλογα με το αν εγκαθίστανται από την ιστοσελίδα που ο χρήστης επισκέπτεται ή από κάποιον τρίτο (π.χ. πάροχο υπηρεσιών

²⁴ Web beacon (www.wikipedia.org) <https://en.wikipedia.org/wiki/Web_beacon> accessed on 20 November 2020

²⁵ ΑΠΔΠΧ, Θεματική Ενότητα: Υπηρεσίες Διαδικτύου – Η Χρήση Cookies Στο Διαδίκτυο (www.dpa.gr) <https://www.dpa.gr/portal/page?_pageid=33,146950&_dad=portal&_schema=PORTAL> accessed 10 November 2020

διαφήμισης ή ανάλυσης) και γ) αυστηρώς απαραίτητα (strictly necessary), επιδόσεων (performance), λειτουργικότητας (functionality) και στόχευσης ή διαφήμισης (targeting or advertising), προτιμήσεων (preferences), αυθεντικοποίησης (authentication) ανάλογα με τον αντίστοιχο σκοπό που επιτελούν.

Συχνά η ιστοσελίδα την οποία επισκεπτόμαστε μας ενημερώνει ότι χρησιμοποιεί cookies για να μας παρέχει την καλύτερη δυνατή εμπειρία όσο παραμένουμε σε αυτή. Αυτό σε ένα μεγάλο βαθμό είναι αληθές, καθώς η χρήση των cookies, για παράδειγμα, επιτρέπει να μη χρειάζεται κάθε φορά που επισκεπτόμαστε εκ νέου μια ιστοσελίδα να συνδεόμαστε με τους κωδικούς του προφίλ που έχουμε δημιουργήσει ή να συνεχίζουμε την περιήγησή μας από το σημείο που την αφήσαμε κατά την τελευταία μας σύνδεση. Ωστόσο, όπως γίνεται κατανοητό τα cookies συλλέγουν έναν τεράστιο όγκο πληροφοριών για τον χρήστη της υπηρεσίας οι οποίες επιτρέπουν στον πάροχο που έχει πρόσβαση σε αυτές, μετά από την κατάλληλη επεξεργασία τους, να χτίσει ένα πολύ λεπτομερές προφίλ του χρήστη, εισβάλλοντας έτσι στην ιδιωτική του σφαίρα από μια πόρτα, όμως, που ο ίδιος ο χρήστης άνοιξε. Έτσι ο χρήστης συναντάει, για παράδειγμα, πολύ στοχευμένες διαφημίσεις στις ιστοσελίδες που επισκέπτεται, σε σημείο που νιώθει ότι κάποιος έχει εισβάλλει στο μυαλό του. Δεν πρέπει να παραγνωρίζεται, πάντως, ότι στην άλλη πλευρά της συναλλακτικής αυτής σχέσης – η συνήθως «δωρεάν» παροχή μιας υπηρεσίας της ΚτΠ με «τίμημα» τις προσωπικές πληροφορίες - τίθενται τα εξίσου έννομα συμφέροντα του παρέχοντα μια υπηρεσία της Κοινωνίας της Πληροφορίας (οικονομική ελευθερία, δικαίωμα συμμετοχής στην Κοινωνία της Πληροφορίας κ.ά.).

Λαμβάνοντας όλα αυτά υπόψιν ο νομοθέτης δεν απέβλεψε στο να βάλει εμπόδια στην ελεύθερη διακίνηση των πληροφοριών (το αντίθετο μάλιστα όπως προκύπτει κι από τις αιτιολογικές σκέψεις του ΓΚΠΔ), αλλά επειδή ο μέσος χρήστης βρίσκεται εκ των πράγματων σε μειονεκτικότερη θέση λόγω της τεχνολογικής του άγνοιας, θέλησε να διασφαλίσει ότι όταν επιτρέπει στον πάροχο την εγκατάσταση των cookies στη συσκευή του θα το κάνει αυτό, αφενός, έχοντας επίγνωση αυτού καθαυτού του γεγονότος της εγκατάστασης ή πρόσβασης, και αφετέρου, κατανοώντας τι συνέπειες επάγεται για την προσωπική του σφαίρα αυτή η ενέργεια, ιδίως όταν οδηγεί σε επεξεργασία προσωπικών δεδομένων.

Δ.2. Τεχνονομική²⁶ διάσταση των cookies

Τα cookies επιτελούν μια κατά κόρον τεχνική λειτουργία από ό,τι γίνεται αντιληπτό και από τον ορισμό τους. Δεδομένου, όμως, ότι η εγκατάστασή τους οδηγεί, σχεδόν πάντα, στη συλλογή και περαιτέρω επεξεργασία δεδομένων, κι άρα αναπτύσσουν έννομες συνέπειες για την ιδιωτική σφαίρα του συνδρομητή ή χρήστη, επιβάλλεται και η νομική αξιολόγησή τους. Η έντονα τεχνική διάσταση των cookies, θέτει προκλήσεις για την εφαρμογή των κρίσιμων νομικών κανόνων, ιδίως ως προς τον χρόνο εγκατάστασης τους στον τερματικό εξοπλισμό του συνδρομητή ή χρήστη σε σχέση με τον χρόνο παρόχης συγκατάθεσης, και ως προς την ανάκληση της δοθείσας συγκατάθεσης.

Πιο συγκεκριμένα, το σύστημα του ΓΚΠΔ για την παροχή συγκατάθεσης, όπου είναι απαραίτητη, απαιτεί αυτή να δοθεί πριν την διενέργεια της υπό συγκατάθεσης ενέργειας, εν προκειμένω πριν την εγκατάσταση των cookies, και αφού έχει προηγηθεί η απαραίτητη ενημέρωση του συνδρομητή ή χρήστη. Ωστόσο, από τεχνική άποψη το πιθανότερο είναι ότι η εγκατάσταση των cookies γίνεται από την πρώτη στιγμή που αυτός επισκέπτεται μια ιστοσελίδα. Ακόμα, πιο πολύπλοκο τεχνικά είναι το ζήτημα της ανάκλησης της συγκατάθεσης, στην οποία έχει στηριχθεί η εγκατάσταση των cookies στον τερματικό εξοπλισμό του συνδρομητή ή χρήστη, ιδίως όταν πρόκειται για third party cookies. Η ελεύθερη ανάκληση της συγκατάθεσης (άρθρο 7 παρ. 3 ΓΚΠΔ και 5 παρ. 3 του ν. 3471/2006) δεν επενεργεί, μεν, αναδρομικά, οπότε η εγκατάσταση που έγινε σε πρότερο χρόνο δεν καθίσταται παράνομη με την ανάκληση, αλλά επιβάλλει την παύση της ενέργειας για την οποία δόθηκε η συγκατάθεση, άρα παύση της πρόσβασης στις αποθηκευμένες πληροφορίες. Δεν είναι τυχαίο ότι οι «πληροφορικάριοι» συνιστούν ότι ο πιο σίγουρος τρόπος για να απαλλαγεί κανείς από τα εγκατεστημένα cookies είναι η συλλήβδην διαγραφή τους μέσα από τις σχετικές ρυθμίσεις του web browser.

Ε. Μη ζητηθείσα επαγγελματική επικοινωνία

Στο άρθρο 11 παρ. 1 του ν. 3471/2006 ορίζεται ότι η αυτόκλητη επικοινωνία που γίνεται με αυτοματοποιημένα μέσα για σκοπούς απευθείας εμπορικής προώθησης προϊόντων ή υπηρεσιών (direct marketing) και για κάθε είδους διαφημιστικούς σκοπούς επιτρέπεται μόνο αν

---

²⁶ Βασίλης Καρκατζούνης, 'Cookies Και Προστασία Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα' (2019) Δίκαιο Τεχνολογίας & Επικοινωνίας, (πρώην ΔΙΜΕΕ) τ. 2/2019, σ. 171.

ο συνδρομητής έχει δώσει προηγουμένως την ρητή συγκατάθεσή του προς τούτο (σύστημα opt – in). Όπως επισημαίνει στην ιστοσελίδα της η ΑΠΔΠΧ²⁷ ο σκοπός δεν χρειάζεται να είναι αμιγώς εμπορικός, καθώς στους διαφημιστικούς σκοπούς εμπίπτει λ.χ. και η διαφήμιση πολιτικών κομμάτων, φιλανθρωπικών δράσεων κ.λπ.. Ειδικώς, για την αυτόκλητη επικοινωνία με ανθρώπινη παρέμβαση αυτή απαγορεύεται αν ο συνδρομητής έχει δηλώσει προς τον πάροχο της διαθέσιμης στο κοινό υπηρεσίας ότι δεν επιθυμεί να δέχεται τέτοιες κλήσεις, οπότε και ο πάροχος υποχρεούται να καταχωρίσει την δήλωση αυτή σε ειδικό κατάλογο²⁸ που είναι προσβάσιμος από κάθε ενδιαφερόμενο (σύστημα opt - out).

Εξαιρέση, στα ως άνω συνιστά η περίπτωση του άρθρου 11 παρ. 3, καθώς επιτρέπει την αυτόκλητη επικοινωνία για τους ως άνω σκοπούς με τη μορφή αποστολής μηνύματος ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, εφόσον η διεύθυνση e-mail αποκτήθηκε νομίμως στο πλαίσιο προγενέστερης συναλλακτικής σχέσης και εφόσον αφορά *παρόμοια* προϊόντα, υπηρεσίες ή σκοπούς. Σ' αυτήν την περίπτωση δεν απαιτείται η ύπαρξη ρητής προηγούμενης συγκατάθεσης του συνδρομητή, κατά τους ορισμούς του άρθρου 11 παρ. 1. Θα πρέπει σε κάθε επικοινωνία, όμως, που λαμβάνει χώρα να δίδεται η δυνατότητα στον συνδρομητή να αντιταχθεί, με εύκολο τρόπο και ανέξοδα, στη συνέχιση της επικοινωνίας αυτής και την παρεπόμενη συλλογή των δεδομένων του. Στην πράξη θα περιέχεται στο μήνυμα που λαμβάνει ένας υπερσύνδεσμος τον οποίο ο συνδρομητής θα πρέπει να πατήσει για να καταχωρηθεί η σχετική δήλωσή του (άρθρο 11 παρ. 4). Η εν λόγω πρακτική συνιστά μια εκδήλωση του λεγόμενου «soft opt – in», καθώς, εκλείπει, μεν, η εκ του νόμου επιβαλλόμενη ρητή συγκατάθεση (άρθρο 8 παρ. 1), αλλά δύναται να συναχθεί από το γενικότερο πλαίσιο προηγούμενων δοσοληψιών των ενδιαφερόμενων μερών μια σιωπηρή συγκατάθεση (implied consent), ή καλύτερα ανοχή, του συνδρομητή²⁹. Τέλος, θα πρέπει να τηρείται σε κάθε περίπτωση η αρχή της διαφάνειας και το μήνυμα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου να έχει ένα ελάχιστον περιεχόμενο που θα επιτρέπει στον αποδέκτη του να διαγνώσει με ασφάλεια το πρόσωπο του αποστολέα και θα τον διευκολύνει στην άσκηση των δικαιωμάτων του (άρθρο 11 παρ. 4).

Σχετικές ρυθμίσεις με τη μη ζητηθείσα επικοινωνία ανευρίσκονται και στο πλέγμα άλλων διατάξεων με διαφορετικό προστατευτικό σκοπό, όπως στο νόμο 2251/1994 για την προστασία του καταναλωτή και το π.δ. 131/2003 (άρθρο 6).

²⁷ Θεματική Ενότητα: Ανεπιθύμητες ηλεκτρονικές επικοινωνίες – SPAM, (www.dpa.gr), <<https://www.dpa.gr/portal/page? pageid=33,127423& dad=portal& schema=PORTAL>>

²⁸ Robinson list, (www.wikipedia.org) <https://en.wikipedia.org/wiki/Robinson_list>

²⁹ Χριστοδούλου (n 10), σ. 250 επ.

VII. Η ΣΥΓΚΑΤΑΘΕΣΗ ΩΣ ΝΟΜΙΜΗ ΒΑΣΗ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

A. Εισαγωγικά

Η συγκατάθεση είναι η κατ' εξοχήν νόμιμη βάση επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, καθώς αποτελεί ουσιαστική άσκηση του δικαιώματος στην πληροφοριακή αυτοδιάθεση³⁰. Ο ΓΚΠΔ θέτει το γενικό πλαίσιο προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, οπότε για την έννοια της συγκατάθεσης του υποκειμένου προσωπικών δεδομένων στο πλαίσιο εφαρμογής της Οδηγίας 2002/58 πρέπει να ανατρέξει κανείς στις σχετικές ρυθμίσεις του ΓΚΠΔ, καθώς αυτές δεν επιβάλλουν επιπλέον υποχρεώσεις (πρβλ. άρθρο 95 του ΓΚΠΔ), αλλά ορίζουν τις προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούνται για να αποτελέσει η συγκατάθεση του υποκειμένου νόμιμη βάση επεξεργασίας στο δίκαιο των προσωπικών δεδομένων. Αυτές οι επιταγές του ΓΚΠΔ συμπληρώνονται και εξειδικεύονται από τις αντίστοιχες προβλέψεις της Οδηγίας 2002/58 στα ζητήματα που αυτή ρυθμίζει, κατά αντιστοιχία όσων ειπώθηκαν ανωτέρω στο σχετικό χωρίο για τη συσχέτιση των δύο κανονιστικών κειμένων (βλ. σκέψη 7 της υπ' αριθμόν 5/2020 Κατευθυντήριας Οδηγίας του ΕΣΠΑ)³¹.

Σύμφωνα με την αιτιολογική σκέψη 32 του ΓΚΠΔ συγκατάθεση θα πρέπει να παρέχεται με σαφή θετική ενέργεια (clear affirmative act) η οποία να συνιστά ελεύθερη (freely given), συγκεκριμένη (specific), ρητή (unambiguous) και εν πλήρει επιγνώσει (informed) ένδειξη (indication) της συμφωνίας του υποκειμένου των δεδομένων (of the data subject's agreement) υπέρ της επεξεργασίας των δεδομένων που το αφορούν, για παράδειγμα με γραπτή δήλωση, μεταξύ άλλων με ηλεκτρονικά μέσα, ή με προφορική δήλωση. Έτσι δίδεται κι ο ορισμός της συγκατάθεσης και στο άρθρο 4 αριθμ. 11 του ΓΚΠΔ. Εξειδίκευση, ωστόσο, του γενικού κανόνα γίνεται με τις προβλέψεις των άρθρων 4 παρ. 5 και 5 παρ. 3 του ν. 3471/2006 που αποκλείουν στα ζητήματα που ρυθμίζουν την παροχή συγκατάθεσης με προφορική δήλωση, αλλά επιβάλλουν η

---

³⁰ Χριστοδούλου (n 8), σ. 71.

³¹ EDPB, Guidelines 05/2020 on consent under Regulation 2016/679, adopted on 4 May 2020, (www.edpb.europa.eu) <https://edpb.europa.eu/our-work-tools/our-documents/guidelines/guidelines-052020-consent-under-regulation-2016679_en> accessed on 20 November 2020

³¹ Ibid, σκέψη 79.

συγκατάθεση να δίδεται είτε εγγράφως, είτε με ηλεκτρονικά μέσα, όπως μέσω κατάλληλων ρυθμίσεων στο φυλλομετρητή ιστού ή μέσω άλλης εφαρμογής.

B. Η συγκατάθεση ως δικαιοπραξία (νομική φύση – δικαιοπρακτική ικανότητα – ελαττώματα δήλωσης βούλησης)

Παράλληλα με τις ως άνω προϋποθέσεις, σύμφωνα με το άρθρο 8 παρ. 3 ΓΚΠΔ, για το ισχυρό της συγκατάθεσης πρέπει να πληρούνται και οι προϋποθέσεις που θέτουν τα επιμέρους εθνικά δίκαια των κρατών μελών για την εγκυρότητα των δικαιοπραξιών, στο βαθμό πάντα που δεν τίθενται ειδικότεροι κανόνες από τον ΓΚΠΔ³². Η συγκατάθεση αποτελεί μονομερή, απευθυντέα, εκποιητική και αιτιώδη δικαιοπραξία, ως εκ τούτου, για να μπορεί να την επιχειρήσει το υποκείμενο πρέπει να είναι δικαιοπρακτικά ικανό προς τούτο (ΑΚ 127 επ.). Ειδικοί κανόνες τίθενται, ωστόσο, για τη συγκατάθεση των παιδιών στο άρθρο 8 ΓΚΠΔ, που θα μας απασχολήσουν εκτενέστερα παρακάτω.

Στο δίκαιο των προσωπικών δεδομένων, με την πρόβλεψη της συγκατάθεσης ως νόμιμης βάσης επεξεργασίας, έχει επικρατήσει το μοντέλο της αυτόνομης εξουσιοδότησης κατά το οποίο το υποκείμενο των προσωπικών δεδομένων εξουσιοδοτεί κάποιον τρίτο να επέμβει στην ιδιωτική του σφαίρα. Συναφώς χαρακτηρίζεται η συγκατάθεση ως εκποιητική δικαιοπραξία γιατί περιέχει ακριβώς μια διάθεση («εκποίηση») εκ μέρους του συγκατατιθέμενου, που συνίσταται στην άμεση επέμβαση του λήπτη της συγκατάθεσης στο δικαίωμα πληροφοριακής αυτοδιάθεσης του συγκατατιθέμενου με τη βούληση του τελευταίου³³. Επέρχεται, με άλλα λόγια, *εν μέρει απαλλοτρίωση του δικαιώματος πληροφοριακής αυτοδιάθεσης* του υποκειμένου προσωπικών δεδομένων υπέρ του λήπτη της συγκατάθεσης. Η διάθεση αυτή, όμως, πρέπει να συνέχεται και να γίνεται στο μέτρο που είναι αναγκαία για τους σκοπούς της επεξεργασίας για τους οποίους ο συναινών έλαβε ενημέρωση από τον υπεύθυνο επεξεργασίας (αρχή της φειδούς και της διαφάνειας). Οι σκοποί της επεξεργασίας αποτελούν την «αιτία» της διάθεσης, δηλαδή τον έμμεσα επιδιωκόμενο σκοπό για τον οποίον δίδεται η συγκατάθεση, ενώ η ίδια η επεξεργασία αποτελεί τον άμεσο σκοπό³⁴.

---

³² Χριστοδούλου (n 8), σ. 73.

³³ Δημήτριος Παπαστερίου & Δέσποινα Κλαβανίδου, *Δίκαιο Της Δικαιοπραξίας*, σ. 50 (Εκδόσεις Σάκκουλας 2008).

³⁴ *ibid*, σ. 66 επ.

Πέραν της δικαιοπρακτικής ικανότητας του συγκατατιθέμενου, απαιτείται η δήλωση βούλησης να είναι απαλλαγμένη και από ελαττώματα. Ως προς την πλάνη (ΑΚ 138 επ.), την απάτη (ΑΚ 147 επ.) και την απειλή (ΑΚ 150 επ.) που επάγονται την ακυρωσία της δικαιοπραξίας, παρατηρείται ότι αν, μεν, το υποκείμενο έχει πλανηθεί ή εξαπατηθεί, τότε δεν θα πληρούται στο πρόσωπό του η προϋπόθεση που θέτει ο ΓΚΠΔ να είναι «εν πλήρει επιγνώσει» η συγκατάθεσή του, κατόπιν ενημέρωσης που έλαβε για τα ουσιώδη σημεία και τους κινδύνους της επεξεργασίας για την οποία ζητείται η συγκατάθεσή του, αν, δε, αυτή δίδεται υπό απειλή, τότε δεν θα έχει δοθεί ελεύθερα όπως αξιώνει ο ΓΚΠΔ. Για την έλλειψη των ως άνω προϋποθέσεων ο ΓΚΠΔ επιφυλάσσει την αυτοδίκαιη ακυρότητα της συγκατάθεσης, και ως εκ τούτου το παράνομο της στηριζόμενης σε άκυρη συγκατάθεση επεξεργασίας. Συνεπώς, δεν θα πρόκειται στις περιπτώσεις αυτές για ακυρωσία της συγκατάθεσης επί τη βάση των γενικών διατάξεων του ΑΚ για την πλάνη, απάτη και απειλή, αλλά για ακυρότητα της κατά τον ΓΚΠΔ, οι ρυθμίσεις του οποίου κατισχύουν ως ειδικότερες, χωρίς αυτό να αποκλείει τη συμπληρωματική εφαρμογή των εθνικών κανόνων που δεν προσκρούουν στις ρυθμίσεις και το γενικότερο προστατευτικό πνεύμα του ΓΚΠΔ³⁵.

Τέλος, η συγκατάθεσή του υποκειμένου δεν θα πρέπει να αντιβαίνει στον νόμο και τα χρηστή ήθη κατά τις επιταγές των άρθρων 174, 178 και 179 ΑΚ. Κατά τον Κ. Χριστοδούλου³⁶ η επιταγή να μην αντιβαίνει η συγκατάθεση στο αναγκαστικό δίκαιο «...δεν μπορεί να αποστερεί το υποκείμενο από την κατά ΧΘΔ 8 εξουσία του να συγκατατίθεται στην επεξεργασία των δεδομένων του, γιατί αλλιώς το δικαίωμα του στην ιδιωτική του σφαίρα θα μετατρέποταν σε υποχρέωσή του.». Δεδομένου ότι η συγκατάθεση ως αιτιώδης δικαιοπραξία εντάσσεται στο πλαίσιο κάποιας υποκειμένης σχέσης που συνδέει τον δότη και τον λήπτη της συγκατάθεσης, η υποκειμένη σχέση θα είναι αυτή που βρίσκεται σε αντίθεση με κανόνα αναγκαστικού δικαίου κι ως εκ τούτου η συγκατάθεση που δίδεται στο πλαίσιο της συμπαρασύρεται από την παρανομία της υποκειμένης σχέσης. Για παράδειγμα, αν κάποιος διακινεί υλικό παιδικής πορνογραφίας, κι ως εκ τούτου προβαίνει και σε επεξεργασία προσωπικών δεδομένων ανηλίκου, η ύπαρξη συγκατάθεσης προς τούτο του θιγόμενου ανηλίκου που όμως έχει κλείσει τα 15 έτη, κι άρα έχει ικανότητα συγκατάθεσης, κατά τις προβλέψεις του ΓΚΠΔ και του εθνικού δικαίου (αρ. 8 ΓΚΠΔ και 21 παρ. 1 ν. 4624/2019), είναι άκυρη ως αντίθετη σε κανόνα αναγκαστικού δικαίου, καθώς και η επεξεργασία που επιχειρείται είναι σε κάθε περίπτωση παράνομη ως ποινικά κολάσιμη πράξη (αρ. 384^Α ΠΚ).

---

³⁵ Χριστοδούλου (n 8), σ. 86.

³⁶ *ibid*, 89.

Γ. Η συγκατάθεση στο Διαδίκτυο

Πλέον που το Διαδίκτυο έχει γίνει αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινής μας ζωής κι ένα σημαντικό κομμάτι της ανθρώπινης δραστηριότητας συμβαίνει «online», τα προσωπικά μας δεδομένα υφίστανται όλο και συχνότερη και πυκνότερη επεξεργασία, άλλωστε, όπως σημειώνει ο Κ. Χριστοδούλου, τα ηλεκτρονικά δίκτυα «[...] δεν αποτελούν σε τελευταία ανάλυση παρά μεθόδους επεξεργασίας δεδομένων»³⁷. Παράλληλα παράγουμε και περισσότερα δεδομένα που συνδέονται με μας. Κι όσοι περισσότεροι επεξεργάζονται τις πληροφορίες που εγγέουμε και παράγουμε στο δίκτυο, τόσο πιο συχνά καλούμαστε να δώσουμε συγκατάθεση στην επεξεργασία τους.

Η συγκατάθεση του χρήστη στο ως άνω πλέγμα ρυθμίσεων, ιδίως αυτών της ePrivacy Directive, προκρίνεται ως η πλέον προτιμητέα νόμιμη βάση επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων στο Διαδίκτυο. Από την άλλη οι αιτούντες τη συγκατάθεση του χρήστη για συλλογή και επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων του, θέλοντας να αποκλείσουν την πιθανότητα ευθύνης τους, αβασάνιστα καταγιγίζουν τον χρήστη με ένα σωρό πληροφορίες, υπό την μορφή εκτενών κειμένων «privacy policy» με αποτέλεσμα ο χρήστης σε κάθε κλικ του να ερωτάται αν συναινεί προς την εγκατάσταση cookies και την επεξεργασία των προσωπικών του δεδομένων, ασχέτως μάλιστα του αν οι πληροφορίες που θα συλλεχθούν, αποτελούν πράγματι και δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα. Η συχνότητα αυτού του αιτήματος σε συνδυασμό με την απαίτηση η απόφασή του να είναι προϊόν ενημέρωσης και συνειδητοποίησης καταλήγει να κουράζει τον χρήστη («consent fatigue», «click fatigue», «information fatigue»). Είναι, δε, ευρέως γνωστό ότι η συντριπτική πλειονότητα των χρηστών δεν διαβάζει τα κείμενα αυτά και απλώς δίνει τη συγκατάθεσή της.

Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Προστασίας Δεδομένων (ΕΣΠΔ), συνεχίζοντας το έργο της Ομάδας Εργασίας του άρθρου 29 της Οδηγίας 95/46 (Article 29 Working Party – WP29), υιοθέτησε στις 4 Μαΐου 2020 την υπ' αριθμόν 5/2020 Κατευθυντήρια Οδηγία³⁸ αναφορικά με τη συγκατάθεση στο πλαίσιο του ΓΚΠΔ, η οποία αποτελεί ένα χρήσιμο εργαλείο, ενδεικτικό των

---

³⁷ *ibid*, σ. 215.

³⁸ EDPB, Guidelines 05/2020 on consent under Regulation 2016/679, adopted on 4 May 2020, (www.edpb.europa.eu) <https://edpb.europa.eu/our-work-tools/our-documents/guidelines/guidelines-052020-consent-under-regulation-2016679_en> accessed on 20 November 2020

πρακτικών που μπορούν να υιοθετήσουν τα ενδιαφερόμενα μέρη για να συμμορφωθούν προς τους ορισμούς του ΓΚΠΔ (GDPR compliance). Σε αυτό το σημείο της ανάλυσης θα προσεγγίσουμε τις σχετικές με τη συγκατάθεση στο διαδικτυακό περιβάλλον διατάξεις του ΓΚΠΔ και της Οδηγίας 2002/58 υπό το φως της ως άνω κατευθυντήριας οδηγίας.

Μια διευκρίνιση που απαιτείται να γίνει σε αυτό το σημείο είναι ότι στις υπηρεσίες της Κοινωνίας της Πληροφορίας διεκδικούν εφαρμογή τόσο οι κανόνες της Οδηγίας 2002/58, όσον αφορά την εκ μέρους τους χρήση cookies, όσο και οι κανόνες του ΓΚΠΔ, καθώς η επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων στο πλαίσιο των υπηρεσιών της ΚτΠ, όπως παρατηρήσαμε ανωτέρω κατά την οριοθέτηση του πεδίου εφαρμογής της Οδηγίας 2002/58, δεν υπάγεται σε αυτήν, αλλά στον ΓΚΠΔ, εφόσον οι παρεχόμενες υπηρεσίες δεν συνίστανται στην μεταφορά εν όλω ή εν μέρει σημάτων. Δεδομένου ότι η συνηθέστερη πρακτική είναι να ζητείται η συγκατάθεσή μας και για τα δύο αυτά θέματα σε μια ενιαία φόρμα και ότι για την εγκυρότητα της συγκατάθεσης πρέπει να πληρούνται οι διατυπώσεις του ΓΚΠΔ, η όλη προβληματική της συγκατάθεσης στο Διαδίκτυο εξετάζεται ενιαία στο παρόν χωρίο. Είναι αυτονόητο, πάντως, ότι η επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων στο Διαδίκτυο να βασίζεται σε κάποια από τις υπόλοιπες νόμιμες βάσεις επεξεργασίας που προβλέπει ο ΓΚΠΔ στα άρθρα 6 και 9.

Δ. Αίτημα παροχής συγκατάθεσης με ηλεκτρονικά μέσα

Εκκινώντας από τον τύπο της συγκατάθεσης, κατά τα οριζόμενα στα άρθρα 4 παρ. 5 και 5 παρ. 3 του ν. 3471/2006, η συγκατάθεση του συνδρομητή ή χρήστη πρέπει να δίδεται είτε εγγράφως, είτε με ηλεκτρονικά μέσα, αποκλειόμενης, έτσι, της προφορικής δήλωσης που στο γενικότερο πλαίσιο του ΓΚΠΔ γίνεται δεκτή, ενόψει και της γενικότερης αρχής του ατύπου των δικαιπραξιών. Τα ως άνω άρθρα σε συνδυασμό με την αιτιολογική σκέψη 32 του ΓΚΠΔ υποδεικνύουν ως πιθανές προσήκουσες λύσεις για την λήψη της συγκατάθεσης των συνδρομητών ή χρηστών υπηρεσιών της ΚτΠ, πέραν από τον έγγραφο τύπο, τη συμπλήρωση ενός τετραγωνιδίου κατά την επίσκεψη σε διαδικτυακή ιστοσελίδα, καθώς και την επιλογή των επιθυμητών τεχνικών ρυθμίσεων στο φυλλομετρητή ιστού (web browser) για υπηρεσίες της ΚτΠ. Επιδίωξη του νομοθέτη είναι η συγκατάθεση να έχει ενσωματωθεί σε ένα σταθερό μέσο αποθήκευσης, ώστε να μπορεί να έχει πρόσβαση σε αυτήν το υποκείμενο προσωπικών δεδομένων, ήτοι ο συνδρομητής ή χρήστης, ανά πάσα στιγμή. Το πλέον σύνηθες είναι η συμπλήρωση τετραγωνιδίου στο cookie banner που εμφανίζεται κατά την επίσκεψή σε μια διαδικτυακή σελίδα, με το οποίο ζητείται η συγκατάθεση του συνδρομητή ή χρήστη τόσο ως προς

την εγκατάσταση των cookies, όσο και ως προς την επεξεργασία των δεδομένων που θα συλλέξουν.

Το αίτημα για παροχή συγκατάθεσης του χρήστη με ηλεκτρονικά μέσα δεν πρέπει να διαταράσσει αδικαιολόγητα την χρήση της υπηρεσίας για την οποία παρέχεται, σύμφωνα με το τελευταίο εδάφιο της αιτιολογικής σκέψης 32 ΓΚΠΔ. Ωστόσο, η εν λόγω απαίτηση μετριάζεται από το γεγονός ότι η συγκατάθεση πρέπει να είναι ρητή και να μην χωρεί αμφιβολία ότι ο χρήστης θέλησε να συναινέσει (σκ. 82 της υπ' αριθμόν 5/2020 Κατευθυντήριας Οδηγίας του ΕΣΠΔ). Ο ΓΚΠΔ για το ισχυρό της δοθείσας συγκατάθεσης απαιτεί θετική ενέργεια του χρήστη, ώστε να συνάγεται χωρίς αμφιβολία (“unambiguous”) η συγκατάθεσή του. Ιστοσελίδες που ενημερώνουν τον επισκέπτη τους ότι συνεχίζοντας το «σκρολάρισμα» σημαίνει ότι δίνει την συγκατάθεσή του στην εγκατάσταση cookies και την επεξεργασία των προσωπικών του δεδομένων δεν συμμορφώνονται προς τον ΓΚΠΔ (βλ. σκέψη 84 ΕΣΠΔ). Με τον ίδιο τρόπο αξιολογείται και η περίπτωση των προεπιλεγμένων τετραγωνιδίων, τα οποία ο χρήστης πρέπει να αποεπιλέξει αν δεν επιθυμεί να δώσει την συγκατάθεσή του, καθώς σε αυτή την περίπτωση η ενέργειά του δεν απαιτείται για να δοθεί η συγκατάθεσή του, αλλά για το αντίθετο, και προσήκει σε σύστημα opt – out, και όχι opt – in όπως αυτό που προβλέπεται (σκ. 79 ΕΣΠΔ).

Ως μη εναρμονισμένη με τον ΓΚΠΔ πρακτική αξιολογείται και η χρήση «cookie walls», δηλαδή οι ρυθμίσεις εκείνες που αποκλείουν την πρόσβαση στο ζητηθέν περιεχόμενο αν ο συνδρομητής ή χρήστης δεν δώσει τη συγκατάθεσή του πρώτα, δημιουργώντας μια συνθήκη «take it or leave it» για τον συνδρομητή ή χρήστη (σκ. 39 ΕΣΠΔ). Σε αυτές τις περιπτώσεις είναι σαφές ότι η συγκατάθεση που θα δοθεί υπό αυτόν τον όρο δε μπορεί να είναι πραγματικά ελεύθερη (freely given), όπως αξιώνει ο ΓΚΠΔ. Εξαιρούνται, βεβαίως, τα cookies που είναι απολύτως απαραίτητα α) για τη διαβίβαση μιας επικοινωνίας μέσω δικτύου ηλεκτρονικών επικοινωνιών ή β) για την παροχή της ζητηθείσας από τον συνδρομητή ή χρήστη υπηρεσίας της ΚτΠ, για τα οποία ούτως ή άλλως δεν είναι αναγκαία η ύπαρξη συγκατάθεσης, σύμφωνα με ρητή πρόβλεψη του άρθρου 4 παρ. 5 εδ. γ' του ν. 3471/2006.

Ζήτημα, τέλος, ανακύπτει όταν η παροχή συγκατάθεσης περιλαμβάνεται σε προδιατυπωμένους από τον πάροχο γενικούς όρους συναλλαγών. Όταν στους ΓΟΣ, που δεν έχουν αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, προβλέπεται και η παροχή συγκατάθεσης για την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων, πέραν των αναγκαίων για την εκτέλεση της σύμβασης, τότε η συγκατάθεση θα είναι μη έγκυρη, καθώς δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι έχει δοθεί ελεύθερα. Για να είναι έγκυρη η συμπερίληψή της παροχής συγκατάθεσης στο σώμα του κειμένου των ΓΟΣ (terms and conditions) θα πρέπει να παρέχεται με την μορφή συμπλήρωσης ξεχωριστού τετραγωνιδίου, ώστε να δίδεται η δυνατότητα στο υποκείμενο να συμφωνήσει με τους λοιπούς

όρους, αλλά να διαφωνήσει λ.χ. με την επεξεργασία των προσωπικών του δεδομένων, εφόσον δεν παρίσταται αναγκαία για την εκτέλεση της συμφωνίας. Ρητή έκφραση των ως άνω ανευρίσκει ο εφαρμοστής του δικαίου στο άρθρο 7 παρ. 4 του Κανονισμού 2016/679³⁹, ενώ και στο άρθρο 6 παρ. 3 του ν. 3471/2006 περιέχεται αντίστοιχη πρόβλεψη για τα εκεί ρυθμιζόμενα. Συγκεκριμένα, απαγορεύεται ο φορέας παροχής δημοσίου δικτύου ή και διαθέσιμων στο κοινό υπηρεσιών να εξαρτά την παροχή των υπηρεσιών αυτών από την συγκατάθεση του συνδρομητή ή χρήστη στην επεξεργασία των δεδομένων κίνησης του, για σκοπούς άλλους (π.χ. για την παροχή υπηρεσιών προστιθέμενης αξίας) από εκείνους που εξυπηρετούν άμεσα την παροχή των ως άνω υπηρεσιών.

Ε. Προηγούμενη ενημέρωση

Ένα άλλο κρίσιμο στοιχείο για το ισχυρό της συγκατάθεσης είναι ότι έχει προηγηθεί η ενημέρωση του χρήστη, η οποία πρέπει να είναι σαφής και εκτενής (αρχή της διαφάνειας). Η συγκατάθεση επιτελεί ένα ηθικοπλαστικό και δικαιοπλαστικό ρόλο, ως το όχημα έκφρασης της επιδοκμασίας για την επιχειρούμενη πράξη από κάποιον τρίτο. Αν αντλήσουμε ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα από κάποιον άλλο δικαιοϊκό χώρο, πέραν του δικαίου της ιδιωτικής σφαίρας, όπως το ιατρικό δίκαιο, βλέπουμε ότι η διενέργεια μιας ιατρικής πράξης που δυνητικά μπορεί να οδηγήσει στη σωματική βλάβη του ατόμου, η οποία κολάζεται ποινικά, είναι νόμιμη εφόσον το άτομο έχει συναινέσει προς τούτο, αφού πρώτα έχει ενημερωθεί πλήρως και κατανοητά από τον θεράποντα ιατρό⁴⁰. Παρατηρεί κανείς ότι κι εδώ, όπως και στο δίκαιο προσωπικών δεδομένων, για να είναι σε θέση το άτομο να λάβει μια απόφαση βασισμένο στην ελεύθερη βούλησή του, πρέπει να έχει όλα εκείνα τα στοιχεία που θα το κάνουν να εκτιμήσει ποιες είναι οι πιθανές επιπτώσεις που θα επιφέρει στη σφαίρα του η διενέργεια της υπό συγκατάθεση πράξης. Αν δεν έχει τον χρόνο να συνειδητοποιήσει ή/και αγνοεί κρίσιμα στοιχεία τότε είναι αμφίβολο κατά πόσο η απόφασή του θα είναι πραγματικά αυτόνομη (για τη σημασία της αυτονομίας ανωτέρω), κι όχι βεβιασμένη. Το αίτημα για συγκατάθεση σε συνδυασμό με την παρεχόμενη

³⁹ Άρθρο 7 παρ. 4 ΓΚΠΔ: «Κατά την εκτίμηση κατά πόσο η συγκατάθεση δίνεται ελεύθερα, λαμβάνεται ιδιαιτέρως υπόψη κατά πόσο, μεταξύ άλλων, για την εκτέλεση σύμβασης, συμπεριλαμβανομένης της παροχής μιας υπηρεσίας, τίθεται ως προϋπόθεση η συγκατάθεση στην επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που δεν είναι αναγκαία για την εκτέλεση της εν λόγω σύμβασης.»

⁴⁰ Κώδικας Ιατρικής Δεοντολογίας, άρθρο 14 παρ. 1 : «Ο ιατρός έχει καθήκον αληθείας προς τον ασθενή. **Οφείλει να ενημερώνει πλήρως και κατανοητά τον ασθενή** για την πραγματική κατάσταση της υγείας του, το περιεχόμενο και τα αποτελέσματα της προτεινόμενης ιατρικής πράξης, **τις συνέπειες και τους ενδεχόμενους κινδύνους ή επιπλοκές από την εκτέλεσή της**, τις εναλλακτικές προτάσεις, καθώς και για τον πιθανό χρόνο αποκατάστασης, έτσι ώστε ο ασθενής να μπορεί να σχηματίζει πλήρη εικόνα των ιατρικών, κοινωνικών και οικονομικών παραγόντων και συνεπειών της κατάστασής του και να προχωρεί, ανάλογα, στη λήψη αποφάσεων.»

ενημέρωση αποσκοπεί στο να υποβάλλει το άτομο σε μια διανοητική διεργασία αποτίμησης των επιπτώσεων που θα έχει η παροχή της συγκατάθεσης του.

Στο εδώ εξεταζόμενο πλαίσιο εξεταζόμενο πλαίσιο το σύνηθες είναι τα δεδομένα να αντλούνται απευθείας από το ίδιο το υποκείμενο πρέπει ο υπεύθυνος επεξεργασίας να παρέχει στο υποκείμενο τις πληροφορίες που προβλέπονται στο άρθρο 13 ΓΚΠΔ. Σαφής και εκτενής η προηγούμενη ενημέρωση, λοιπόν, θα είναι δίχως άλλο όταν ενημερώνει τον συνδρομητή ή χρήστη για το είδος των δεδομένων που θα συλλεχθούν, για τους σκοπούς της συλλογής, για το πρόσωπο του υπεύθυνου της επεξεργασίας, για τους αποδέκτες των δεδομένων, για τα δικαιώματά του και τον τρόπο άσκησης αυτών, τη δυνατότητα ανάκλησης της δήλωσης του κ.α., ενώ θα πρέπει ο χρησιμοποιούμενος λόγος να είναι απλός, κατανοητός και περιεκτικός, ιδίως όταν απευθύνεται και σε παιδιά. Συναφώς, προκρίνεται η ενημέρωση από τον υπεύθυνο επεξεργασίας να γίνεται πολυεπίπεδα (layered privacy notice⁴¹), με λεπτομερή τρόπο, ώστε να πληρούται και η προϋπόθεση να είναι ειδική η δοθείσα συγκατάθεση (αρχή της ειδικότητας). Για κάθε επιμέρους σκοπό ο χρήστης πρέπει να δώσει ξεχωριστή συγκατάθεση αφού πρώτα έχει ενημερωθεί σαφώς και εκτενώς για αυτόν.

ΣΤ. “Fair use of data”

Από τα όσα έχουν λεχθεί συνάγεται ότι στο ευρωπαϊκό δίκαιο προσωπικών δεδομένων έχει επικρατήσει το «μοντέλο αυτόνομης εξουσιοδότησης» (autonomous authorization model)⁴², αναφορικά με τη συγκατάθεση του υποκειμένου, το οποίο εξουσιοδοτεί κάποιον τρίτο να επεξεργαστεί τα προσωπικά δεδομένα του αφού έχει λάβει μια ελεύθερη (κι άρα αυτόνομη) απόφαση, βασισμένη στην ενημέρωση που λαμβάνει από τον αιτούντα την συγκατάθεση. Μια ατέλεια του ως άνω μοντέλου, που ήδη επισημάνθηκε, είναι ότι στην πράξη έχει οδηγήσει σε καταγισμό των συνδρομητών ή χρηστών επιγραμμικών υπηρεσιών από αιτήματα παροχής της συγκατάθεσης τους, τόσο επειδή ο νόμος αξιώνει τη ρητή συγκατάθεση (explicit consent) των υποκειμένων, όσο και γιατί οι πάροχοι σχετικών υπηρεσιών προτιμούν την ασφάλεια που παρέχει η συγκατάθεση ως νόμιμη βάση επεξεργασίας, σε σχέση με άλλες νόμιμες βάσεις επεξεργασίας. Κατά κάποιον τρόπο η πρακτική αυτή ενέχει τον κίνδυνο «κατάχρησης» της συγκατάθεσης, ως

⁴¹ Ιωάννης Γιαννακάκης, ‘Η Επισήμανση Απορρήτου (Privacy Notice) Ως Βέλτιστη Πρακτική Για Την Ενημέρωση Των Υποκειμένων Προσωπικών Δεδομένων’ [2017] Συνήγορος, τεύχος 124, σ. 54.

⁴² Bart W Schermer, Bart Custers and Simone van der Hof, ‘The Crisis of Consent: How Stronger Legal Protection May Lead to Weaker Consent in Data Protection’ (2014) 16 Ethics and Information Technology 171.

νόμιμης βάσης επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων, καθώς οι χρήστες για να απαλλαγθούν από τις αλλεπάλληλες ενοχλητικές ειδοποιήσεις δίνουν τη συγκατάθεσή τους σε ό,τι τους ζητηθεί. Η συγκατάθεση με αυτόν τον τρόπο καταλήγει σαν «δούρειος ίππος» ακόμα και για σκοπούς επεξεργασίας στους οποίους μπορεί οι χρήστες να μη συναινούν αν έπαιρναν τον χρόνο να διαβάσουν ουσιαστικά την πολιτική απορρήτου.

Υποστηρίζεται, σχετικά, η άποψη⁴³ ότι ίσως θα έπρεπε το δίκαιο προσωπικών δεδομένων να συμπεριλάβει στους κόλπους τους και την έννοια της εύλογης χρήσης (fair use) των προσωπικών δεδομένων, γνωστή κι από άλλους δικαιοϋκούς χώρους που προστατεύουν απόλυτα δικαιώματα, όπως το δίκαιο πνευματικής ιδιοκτησίας. Η άποψη αυτή ορά ότι, ιδίως στο πλαίσιο παροχής «δωρεάν» επιγραμμικών υπηρεσιών, είναι εύλογο ως ένα βαθμό οι πάροχοι τέτοιων υπηρεσιών να συλλέγουν και να επεξεργάζονται τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα των συνδρομητών/χρηστών τους. Εφόσον, αυτή η ενέργεια δεν εμπεριέχει κάποιον αυξημένο κίνδυνο για το υποκείμενο προσωπικών δεδομένων, θα αρκεί σε αυτό το οικοδόμημα και η σιωπηρή συγκατάθεση του υποκείμενου (implied consent), που θα δηλώνεται κυρίως με την χρήση της υπηρεσίας εκ μέρους του χρήστη. Για τις περιπτώσεις που η επεξεργασία ενέχει αυξημένους κινδύνους, π.χ. γιατί αφορά και ευαίσθητα δεδομένα (άρθρο 9 ΓΚΠΔ), τότε θα ενεργοποιείται και η υποχρέωση για λήψη ρητής συγκατάθεσης. Μερική έκφραση της ως άνω θεώρησης εμπεριέχεται στην πρόβλεψη του «legitimate interest» ως νόμιμης βάσης επεξεργασίας των προσωπικών δεδομένων, με την πρόβλεψη της «implied consent» να τοποθετείται ανάμεσα στην «explicit consent» και το «legitimate interest».

VIII. ΕΙΔΙΚΑ Η ΣΥΓΚΑΤΑΘΕΣΗ ΤΟΥ ΑΝΗΛΙΚΟΥ

A. Ειδική πρόβλεψη

Η συγκατάθεση αποτελεί δικαιοπραξία για την επιχείρηση της οποίας ο συγκατατιθέμενος πρέπει να είναι δικαιοπρακτικά ικανός προς τούτο. Ειδικούς κανόνες για την αναγνώριση δικαιοπρακτικής ικανότητας προς συγκατάθεση στα «παιδιά» θέτει το άρθρο 13 του ΓΚΠΔ που τιτλοφορείται ως «Προϋποθέσεις που ισχύουν για τη συγκατάθεση του παιδιού σε σχέση με τις υπηρεσίες της κοινωνίας των πληροφοριών».

---

⁴³ *ibid*, σ. 180.

Στην πρόταση του Κανονισμού, στο άρθρο 4 παρ. 18, δίδεται ο εξής ορισμός «παιδί: οποιοδήποτε πρόσωπο ηλικίας κάτω των 18 ετών», ο οποίος δεν διατηρήθηκε στον ψηφισθέντα Κανονισμό, ως ισχύει. Παρά την έλλειψη σχετικού ορισμού, συνάγεται από το περιεχόμενο του άρθρου 8 ΓΚΠΔ ότι ως παιδί λογίζεται το πρόσωπο εκείνο που λόγω ανηλικότητας δεν έχει πλήρη δικαιοπρακτική ικανότητα με βάση το εθνικό δίκαιο. Θα ήταν ίσως προτιμότερη για τον λόγο αυτό η χρήση του όρου «ανήλικος», σε κάθε περίπτωση, όμως, το ζήτημα έχει μάλλον φιλολογική σημασία, καθώς δεν προκύπτει επί του πρακτέου ασάφεια ως προς τον κύκλο προσώπων που αφορά η υπό εξέταση διάταξη.

Η διάταξη του άρθρου 8 ΓΚΠΔ δεν αφορά οποιαδήποτε επεξεργασία προσωπικών δεδομένων ανηλικού, αλλά μόνο εκείνη που σχετίζεται με την προσφορά υπηρεσίας της Κοινωνίας της Πληροφορίας **απευθείας σε παιδί** και βασίζει τη νομιμότητά της στην κατ' άρθρο 6 παρ. 1 συγκατάθεση του ανηλικού ή του ασκούντα τη γονική μέριμνα. Το ηλικιακό όριο που θέτει ο ΓΚΠΔ για το ισχυρό της συγκατάθεσης του ανηλικού είναι αυτό των 16 χρόνων, ενώ δίδεται η δυνατότητα στα κράτη μέλη να προβλέψουν και κατώτερο ηλικιακό όριο και μέχρι 13 χρόνων. Ο Έλληνας νομοθέτης άσκησε την εν λόγω ευχέρεια που του παρέχει ο Κανονισμός και όρισε στο άρθρο 21 του ν. 4624/2019 τη συμπλήρωση του 15^{ου} έτους από τον ανήλικο για να είναι σε θέση να συγκατατίθεται εγκαίρως για λογαριασμό του. Αν, λοιπόν, ο ανήλικος είναι κάτω των 15 ετών, τότε για να είναι σύννομη η επεξεργασία των προσωπικών του δεδομένων του στο ως άνω πλαίσιο πρέπει η συγκατάθεση στην οποία στηρίζεται να παρέχεται ή να εγκρίνεται από το πρόσωπο που έχει την γονική μέριμνά του. Η διάταξη του άρθρου 8 ΓΚΠΔ, παρά την λεκτική απλότητά της, ανεγείρει στην πράξη αρκετά ζητήματα.

B. Απευθείας σε παιδί

Με την προσθήκη του όρου αυτού επιδιώκεται ο περιορισμός του πεδίου εφαρμογής της διάταξης του άρθρου 8 ΓΚΠΔ. Δεν ενδιαφέρει η οποιαδήποτε υπηρεσία της ΚτΠ, αλλά εκείνες που είτε από τη φύση και το περιεχόμενό τους απευθύνεται μόνο σε παιδιά (π.χ. παιδική ιστοσελίδα), είτε εκείνες έχουν, μεν, ως αποδέκτες το ευρύ κοινό αλλά ο πάροχος της υπηρεσίας

είναι σε θέση να γνωρίζει την ηλικία του συνδρομητή ή χρήστη της (π.χ. στο Facebook⁴⁴ στο στάδιο δημιουργίας προφίλ πρέπει να δηλωθεί η ημερομηνία γέννησης)⁴⁵.

Γ. Δικαιοπρακτική ικανότητα στο πλαίσιο της υποκείμενης σχέσης

Έστω ότι ο δεκαπεντάχρονος είναι σε θέση να συναινέσει στην επεξεργασία των προσωπικών του δεδομένων, στερείται όμως δικαιοπρακτικής ικανότητας στο πλαίσιο της υποκείμενης σχέσης χάριν της οποίας γίνεται η επεξεργασία. Στην περίπτωση αυτή αναφέρεται το ζήτημα κατά πόσο το ανίσχυρο της υποκείμενης σχέσης επιδρά στο κύρος της δοθείσας συγκατάθεσης. Αλλά και αντιστρόφως, έστω ότι ο ανήλικος έχει ικανότητα για κατάρτιση της υποκείμενης σχέσης, όχι όμως προς συγκατάθεση. Απάντηση στο σχετικό ζήτημα μπορεί να αντλήσει κανείς από την παρ. 3 του άρθρου 8 ΓΚΠΔ, σύμφωνα με την οποία η ρύθμιση της παρ. 1 δεν επηρεάζει το γενικό ενοχικό δίκαιο των κρατών μελών, όπως τους κανόνες περί ισχύος, κατάρτισης ή συνεπειών μιας σύμβασης σε σχέση με τον ανήλικο. Προκρίνεται, λοιπόν, το έγκυρο της καθεμίας δικαιοπραξίας να κριθεί αυτοτελώς.

Δ. Γονεϊκή συγκατάθεση και επαλήθευση

Για την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων ανηλίκου που δεν έχει συμπληρώσει το δέκατο πέμπτο έτος της ηλικίας του απαιτείται σύμφωνα με το άρθρο 8 παρ. 1 εδ. β' ΓΚΠΔ η συγκατάθεση των γονέων του ανηλίκου ή η εκ των υστέρων έγκριση της συγκατάθεσης του ανηλίκου (double opt – in). Ο υπεύθυνος επεξεργασίας υποχρεούνται στην περίπτωση αυτή να διαγνώσει α) το γεγονός ότι ο ανήλικος δεν έχει συμπληρώσει το 15^ο έτος, β) την ύπαρξη συγκατάθεσης και γ) την ιδιότητα του συγκατατιθέμενου ο οποίος θα πρέπει να είναι ο πραγματικός φορέας της γονικής μέριμνας του ανηλίκου⁴⁶. Το καθήκον αυτό επαλήθευσης της συνδρομής των ως άνω προϋποθέσεων συνίσταται στην καταβολή εκ μέρους του υπεύθυνου επεξεργασίας «εύλογων προσπαθειών» σε συνάρτηση με τη «διαθέσιμη τεχνολογία» (άρθρο 8 παρ. 3 ΓΚΠΔ). Τα ως άνω θα κριθούν in concreto σε κάθε περίπτωση, ενώ το εύλογο των

⁴⁴ Όροι Χρήσης, (www.facebook.com) < <https://www.facebook.com/legal/terms/update>>

⁴⁵ Ευγενία Αλεξανδροπούλου-Αιγυπτιάδου, 'Η Προστασία Των Προσωπικών Δεδομένων Στον Γενικό Κανονισμό Προστασίας Δεδομένων 2016/679' (2018) 1 Δίκαιο Τεχνολογίας & Επικοινωνίας (πρώην ΔΙΜΕΕ), σ. 5 επ.

⁴⁶ *ibid.*

προσπαθειών θα πρέπει να εξεταστεί και υπό το πρίσμα της αρχής της αναλογικότητας, έτσι ώστε σε περίπτωση που η επεξεργασία που επιχειρείται δεν είναι ιδιαίτερα επικίνδυνη για τα συμφέροντα του παιδιού να αρκεί λ.χ. η επαλήθευση μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου. Στο ίδιο πνεύμα το ΕΣΠΔ (σκ. 136, 145) επισημαίνει ότι και η διαδικασία επαλήθευσης δεν πρέπει να συνεπάγεται υπέρμετρη επεξεργασία προσωπικών δεδομένων, αλλά να περιορίζεται στα απολύτως απαραίτητα για την επίτευξη αυτής, σύμφωνα και με την αρχή της φειδούς (άρθρο 5 παρ. 1 στοιχ. γ' για ελαχιστοποίηση των δεδομένων – data minimization).

Ε. Ανάκληση συγκατάθεσης και δικαίωμα στη λήθη

Η συγκατάθεση που έχει δοθεί, είτε από τον ίδιο τον συγκατατιθέμενο ανήλικο, είτε από τους γονείς αυτού, υπό τους όρους του άρθρου 8 παρ. 1 ΓΚΠΔ είναι ελεύθερα ανακλητή, σύμφωνα με το άρθρο 7 παρ. 3 ΓΚΠΔ. Η ανάκληση της συγκατάθεσης Ιδιαίτερη σημασία έχει μάλιστα το γεγονός ότι στην περίπτωση αυτή δεν προβλέπεται η δυνατότητα σύννομης συνέχισης της επεξεργασίας επί τη βάση άλλων νόμιμων βάσεων επεξεργασίας⁴⁷, κι ως εκ τούτου θα πρέπει η επεξεργασία που βασίστηκε στην ως άνω συγκατάθεση δίχως άλλο να παύσει. Σ' αυτήν την περίπτωση, το υποκείμενο των προσωπικών δικαιωμάτων, σύμφωνα με το άρθρο 17 παρ. 1 στοιχ. α' ΓΚΠΔ, έχει δικαίωμα να ζητήσει από τον υπεύθυνο επεξεργασίας τη διαγραφή των δεδομένων που το αφορούν χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση. Πρόκειται για το λεγόμενο δικαίωμα στη λήθη (right to be forgotten) και αποτελεί καινοτομία του Κανονισμού 2016/679. Σύμφωνα, δε, με το άρθρο 17 παρ. 1 στοιχ. στ', το δικαίωμα στη λήθη παρέχεται σε κάθε περίπτωση που η επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων στηρίχθηκε στην κατ' άρθρο 8 παρ. 1 διδόμενη συγκατάθεση. Ο ενωσιακός νομοθέτης προσπάθησε έτσι να προσφέρει ένα αντιστάθμισμα στη μείωση του επιπέδου της προστασίας των προσωπικών δεδομένων των παιδιών που συνεπάγεται η κατ' άρθρο 8 παρ. 1 μείωση του ηλικιακού ορίου προς συγκατάθεση. Παρόλα αυτά, έχουν εκφραστεί αμφιβολίες κατά πόσο η πρόβλεψη του δικαιώματος στη λήθη αυξάνει το επίπεδο προστασίας, δεδομένων των «ενστάσεων» που μπορεί να προβάλλει ο υπεύθυνος επεξεργασίας που επιδιώκει την διατήρηση των δεδομένων για να αντικρούσει την διαγραφή αυτών (άρθρο 17 παρ. 3 ΓΚΠΔ).

---

⁴⁷ Χριστοδούλου (n 8), σ. 93.

ΣΤ. Άσκηση γονικής μέριμνας

Κριτική ασκείται στις ως άνω ρυθμίσεις για το γεγονός ότι, με την αναγνώριση στον υπερδεκαπενταετή ανήλικο της δυνατότητα για αυτόνομη και αυτόβουλη παροχή συγκατάθεσης στην επεξεργασία των προσωπικών του δεδομένων, μπορεί να τεθούν αναχώματα στην άσκηση της γονικής μέριμνας.

Ο ανήλικος που έχει συμπληρώσει το 15^ο έτος παραμένει σε κάθε περίπτωση ανήλικος και οι γονείς του είναι επιφορτισμένοι με το καθήκον, και συνάμα το δικαίωμα, να μεριμνούν για αυτόν. Στο πλαίσιο της άσκησης της γονικής μέριμνας (ΑΚ 1510) οι γονείς του ανηλίκου μπορεί να του απαγορεύσουν να προβαίνει σε ορισμένες ενέργειες που κρίνουν ότι θα είναι βλαπτικές για τα συμφέροντά του. Σύμφωνα, δε, με το άρθρο 1511 παρ. 1 ΑΚ : «Κάθε απόφαση των γονέων σχετικά με την άσκηση της γονικής μέριμνας πρέπει να αποβλέπει στο **συμφέρον του τέκνου**», ενώ κατά τον Α. Γεωργιάδη ⁴⁸«Ως συμφέρον του τέκνου νοείται το σωματικό, το υλικό, το πνευματικό, το ψυχικό, το ηθικό και γενικότερα κάθε είδους συμφέρον που αποσκοπεί στην ανάπτυξη του ανηλίκου σε μία ανεξάρτητη και υπεύθυνη προσωπικότητα.».

Η συγκατάθεση στην επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων συνίσταται, όπως είδαμε, σε μια διάθεση εκ μέρους του συγκατατεθέντος, ήτοι την εν μέρει απαλλοτρίωση του δικαιώματος του στον πληροφοριακό αυτοκαθορισμό του, που είναι όρος απαραίτητος για την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας του ως αυτόνομου ατόμου. Σε συνδυασμό με τις επιπτώσεις που μπορεί να έχει για την ατομική υπόσταση του ανηλίκου, ακόμα και μετά την ενηλικίωσή του, η κυκλοφορία προσωπικών δεδομένων του στο Διαδίκτυο, θα ήταν «εγκληματικό» να μην δίδεται η δυνατότητα στους γονείς να ελέγχουν, στο πλαίσιο άσκησης της γονικής μέριμνας, τη δραστηριότητα του ανηλίκου στο Διαδίκτυο μετά τη συμπλήρωση του 15^{ου} έτους. Στον έλεγχο, λοιπόν, των γονέων θα πρέπει να υπάγεται και η παροχή συγκατάθεσης του τέκνου για την επεξεργασία των προσωπικών του δεδομένων, και να μπορούν να την απαγορεύσουν σε περίπτωση που κρίνουν ότι μια συγκεκριμένη επεξεργασία θα ήταν αντίθετη προς το συμφέρον του και το ίδιο δεν έχει την **ψυχολογική ωριμότητα**⁴⁹ να το διαγνώσει.

Στην πράξη, πάντως, θα είναι, μάλλον, δυσχερές να ισχυριστεί κανείς ότι ο υπεύθυνος επεξεργασίας γνώριζε ή ακόμα περισσότερο όφειλε να γνωρίζει την αντίθεση των γονέων και ότι

⁴⁸ Απόστολος Γεωργιάδης, *Εγχειρίδιο Οικογενειακού Δικαίου*, σ. 400 (Εκδόσεις Σάκκουλα 2014).

⁴⁹ *ibid*, σ. 78. ; Έτσι και Ιωάννης Ιγγλεζάκης, 'Προστασία Προσωπικών Δεδομένων Των Ανηλίκων Στις Υπηρεσίες Κοινωνικής Δικτύωσης' [2015] *Δίκαιο Τεχνολογίας & Επικοινωνίας* (πρώην ΔΙΜΕΕ), τεύχος 2, σ. 170.

εξ αυτού έπρεπε να απόσχει της επεξεργασίας. Θα ρρώ πως το βάρος για την επίλυση τέτοιων ζητημάτων πέφτει περισσότερο στην εξεύρεση κατάλληλων πρακτικών, σε συνάρτηση και με τον βαθμό επικινδυνότητας που ενέχει η κάθε επεξεργασία για τα συμφέροντα των ανηλίκων, για να διασφαλίζει η λήψη έγκυρης συγκατάθεσης.

Τέλος, η ψυχολογική ωριμότητα του τέκνου πρέπει να λαμβάνεται υπόψιν και στην περίπτωση που αυτός δεν έχει συμπληρώσει την ηλικία συγκατάθεσης (digital age of consent). Σε αναλογία προς τα οριζόμενα στο άρθρο 1511 παρ. 3 ΑΚ, που προβλέπει ότι ανάλογα με την ωριμότητα του τέκνου πρέπει να ζητείται και να συνεκτιμάται η γνώμη του πριν από κάθε [δικαστική] απόφαση σχετική με τη γονική μέριμνα, θα μπορούσε να στηριχθεί πειστικά η άποψη ότι, σε περίπτωση που ο κάτω των 15 ανήλικος έχει την απαιτούμενη ψυχολογική ωριμότητα, η γνώμη του θα πρέπει να συνεκτιμάται αναφορικά με την παροχή συγκατάθεσης για την επεξεργασία των προσωπικών του δεδομένων στην ΚτΠ. Η σταδιακή ενθάρρυνση της συμμετοχής των ανηλίκων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων που τα αφορούν, από κοινού με τους γονείς τους, μόνο θετική επίδραση μπορεί να έχει στη συγκρότηση της προσωπικότητας τους⁵⁰.

Z. Καταληκτικές σκέψεις

Δίχως άλλο τα παιδιά, πλέον, είναι πιο τεχνολογικά εξοικειωμένα, ιδίως ως προς την χρήση του ίντερνετ, από ό,τι οι γονείς τους, αρκετοί εκ των οποίων σε επίπεδο τεχνολογικού αλφαριθμητισμού, δε θα ήταν υπερβολικό να ειπωθεί ότι πηγαίνουν ακόμα «δημοτικό». Οι τωρινοί ανήλικοι έχουν γεννηθεί μετά το 2002, οπότε ο κόσμος που έχουν γνωρίσει είναι μόνο αυτός της ταχείας τεχνολογικής εξέλιξης. Με άλλα λόγια, είναι, μάλλον, ουτοπικό οι γονείς να είναι σε θέση εν τοις πράγμασι να ελέγξουν αποτελεσματικά την δραστηριότητα των παιδιών στο διαδικτυακό περιβάλλον, ενώ σε καμία περίπτωση ο αποκλεισμός τους από αυτό δεν θα ήταν ωφέλιμος. Από την άλλη πλευρά, όσοι κυριαρχούν στο ψηφιακό γίνεσθαι πιέζουν για την όλο και πιο απρόσκοπτη κυκλοφορία των δεδομένων. Ο νόμος στην προσπάθεια εξισορρόπησης των αντίρροπων αυτών αιτημάτων, έχει καταφέρει να θέσει κάποιους κανόνες που θα μπορούσαν να αποτελέσουν τη βάση για μια αποτελεσματική προστασία των παιδιών, ωστόσο, όπως προκύπτει από την ανάλυση των κανόνων που προηγήθηκε, καταλείπονται κάποια κενά προστασίας. Οι πάροχοι επιγραμμικών υπηρεσιών πρέπει να επιδείξουν κοινωνική υπευθυνότητα και να

---

⁵⁰ Γγγλεζάκης (n 49).

συνδημιουργήσουν μαζί με τα αρμόδια όργανα αποτελεσματικά εργαλεία για την άσκηση γονικού ελέγχου⁵¹, φιλικά στη χρήση τους ακόμα και για τους άπειρους χρήστες.

ΙΧ. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η ως άνω ανάλυση προσπάθησε να σταχυολογήσει μερικές από τις κρισιμότερες κανονιστικές ρυθμίσεις για την κατανόηση του πλαισίου προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στο Διαδίκτυο. Συμπερασματικά, θα μπορούσε να λεχθεί ότι η παράλληλη ρύθμιση, ως έχει, της επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων στο ψηφιακό περιβάλλον από περισσότερα κανονιστικά κείμενα, δυσχεραίνει και προκαλεί αμηχανία στον εφαρμοστή του δικαίου. Ως γνωστόν, είχε δρομολογηθεί να τεθούν σε ισχύ την ίδια περίοδο ο Γενικός Κανονισμός Προστασίας Δεδομένων και ο e-Privacy Κανονισμός, κάτι που δεν επιτευχθεί. Οι διαβουλεύσεις επί της πρότασης του δεύτερου Κανονισμού συνεχίζονται και ελπίζουμε να καρποφορήσουν σύντομα, καθώς ως μεταγενέστερος και ειδικότερος του ΓΚΠΔ, θα διαλεύκανε πολλά από τα σημεία που τώρα προκύπτει σύγχυση. Εκεί πάντως που τα νέα κανονιστικά κείμενα καταλείπουν κενά προστασίας, τα «παραδοσιακά» δίκαια και τα εργαλεία τους φαίνεται πολλές φορές να δίνουν πιο ισορροπημένες και δικαιολογικά ορθές λύσεις.

---

⁵¹ Αλεξανδροπούλου-Αιγυπτιάδου (n 45).

X. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ & ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ (ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΣΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ & ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ)

Schermer BW, Custers B and van der Hof S, ‘The Crisis of Consent: How Stronger Legal Protection May Lead to Weaker Consent in Data Protection’ (2014) 16 Ethics and Information Technology 171

Αλεξανδροπούλου-Αιγυπτιάδου Ε., Προσωπικά Δεδομένα (Νομική Βιβλιοθήκη 2016)

Αλεξανδροπούλου-Αιγυπτιάδου Ε, ‘Η Προστασία Των Προσωπικών Δεδομένων Στον Γενικό Κανονισμό Προστασίας Δεδομένων 2016/679’ (2018) 1 Δίκαιο Τεχνολογίας & Επικοινωνίας (πρώην ΔΙΜΕΕ) 5

Αρκουλή Κ, *Προστασία Προσωπικών Δεδομένων Στις Ηλεκτρονικές Επικοινωνίες* (Νομική Βιβλιοθήκη 2010)

Βελέντζας Ι. Δίκαιο Τεχνολογίας & Καινοτομίας (IuS, 2008)

Γέροντας Α, *Η Προστασία Του Πολιτή Από Την Ηλεκτρονική Επεξεργασία Προσωπικών Δεδομένων* (Εκδόσεις Αντ Ν Σάκκουλα 2002)

Γεωργιάδης Α, *Εγχειρίδιο Οικογενειακού Δικαίου* (Εκδόσεις Σάκκουλα 2014)

Γιαννακάκης Ι, ‘Η Επισήμανση Απορρήτου (Privacy Notice) Ως Βέλτιστη Πρακτική Για Την Ενημέρωση Των Υποκειμένων Προσωπικών Δεδομένων’ [2017] Συνήγορος 54

Ιγγλεζάκης Ι, ‘Προστασία Προσωπικών Δεδομένων Των Ανηλίκων Στις Υπηρεσίες Κοινωνικής Δικτύωσης’ [2015] Δίκαιο Τεχνολογίας & Επικοινωνίας (πρώην ΔΙΜΕΕ)

Ιγγλεζάκης Ι., Δίκαιο Πληροφορικής (Εκδόσεις Σάκκουλα 2018)

Καρκατζούνης Β, ‘Cookies Και Προστασία Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα’ (2019) 2 Δίκαιο Τεχνολογίας & Επικοινωνίας (πρώην ΔΙΜΕΕ)

Κίτσου Π. & Παππά Π., Οι Νέες Προκλήσεις Της Ψηφιακής Αγοράς. Ο Γενικός Κανονισμός 2016/679/ΕΕ Περί Προστασίας Των Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα Intra Portas (2018) ΕφημΔΔ

Μαυριάς Κ., *Το Συνταγματικό Δικαίωμα Ιδιωτικού Βίου* (Εκδόσεις Αντ Ν Σάκκουλα 1982)

Μπαντή-Μαρκούτη Β, *Η Σχέση Προσωπικών Δεδομένων Και Πνευματικής Ιδιοκτησίας Στο Διαδίκτυο* (Νομική Βιβλιοθήκη 2012)

Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φ., *Οι Ιστότοποι Κοινωνικής Δικτύωσης* (Εκδόσεις Σάκκουλα 2010)

Παπαστερίου Δ & Κλαβανίδου Δ, *Δίκαιο Της Δικαιοπραξίας* (Εκδόσεις Σάκκουλα 2008)

Χριστοδούλου Κ., *Επιτομή Ηλεκτρονικού Αστικού Δικαίου* (Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα 2013)

Χριστοδούλου Κ., *Δίκαιο Προσωπικών Δεδομένων* (Νομική Βιβλιοθήκη 2020)

Χρυσόγονος Κ., *Ατομικά Και Κοινωνικά Δικαιώματα* (Νομική Βιβλιοθήκη 2006)